

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΑΙΛΙΟΥ ΠΡΟΜΩΤΟΥ (;) ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΟΒΟΛΩΝ ΘΗΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΔΗΛΗΤΗΡΙΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ

“Όπως είναι γνωστό, τὰ περισσότερα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἰατρικῆς γραμματείας εἴτε ἔχουν ἐκδοθεῖ πλημμελῶς (π.χ. ἀπὸ ἓναν μόνον κώδικα, καὶ ὄχι ἴσως τὸν καλῦτερο, ἢ μὲ ἀκριτὴ χρήση περισσότερων κωδίκων ἢ μὲ ἐπεμβάσεις τοῦ ἐκδότη, μὴ ἀποδεκτὲς σήμερα)¹ εἴτε ἀποσπασματικὰ² εἴτε παραμένουν ἀνέκδοτα.³ Φυσικὸ ἐπακόλουθο τῶν ἀνωτέρω εἶναι, οἱ μελετητὲς σὲ πολλὰς περιπτώσεις νὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ βασίζονται εἰς ἔρευνες τοὺς σὲ ἐκδόσεις ποὺ δὲν ἐγγυῶνται τὴν ὀρθότητα τοῦ κειμένου ἢ ἀκόμη νὰ μὴν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ συμβουλευθοῦν μερικὰ ἀρχαῖα ἰατρικὰ κείμενα οὔτε ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα τοὺς· συνεπῶς κάθε ἐκδοσὴ τέτοιου ἔργου γίνεται κατ’ ἀρχὴν δεκτὴ εὐμενῶς.

Ἡ ἐκδοσὴ γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος ἐδῶ⁴ ἀφορᾷ ἓνα ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι συνυφασμένα πολλὰ καί, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, ἄλυτα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, τὴν ἐποχὴ ποὺ αὐτὸς ἔζησε καὶ ἐπίσης τὸν τίτλο καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο παρουσιάζει πάμπολλα προβλήματα στὴν παράδοσή του,

---

Εὐχαριστῶ τὸν καθηγ. Γ. Μ. Παράσογλου ποὺ διάβασε τὸ ἄρθρο αὐτὸ σὲ προηγούμενη μορφή του καὶ μοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴ γιὰ λεπτομερέστερη ἐξέταση κάποιων ἀπὸ τὰ χωρία ποὺ σχολιάζονται ἐδῶ.

1. “Όπως τὰ συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸν K. G. Kühn, οἱ λόγοι 12 (ἐκδ. Γ. Ἄ. Κωστομοίρης), 15 καὶ 16 (ἐκδ. Σ. Ζερβός) τοῦ ἰατρικοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀετίου τοῦ Ἀμιδηνοῦ, κ.ἄ.

2. “Όπως οἱ λόγοι 10 (ἐκδ. G. L. Calabrò) καὶ 13 (ἐκδ. Σ. Ζερβός) τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀετίου.

3. Διάφορα προσγραφόμενα στὸν Γαληνὸ ἔργα, τὸ *Δυναμερὸν* τοῦ Αἰλίου Προμώτου κ.ἄ.

4. Sibylle Ihm, *Der Traktat περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων des sog. Aelius Promotus. Erstedition mit textkritischen Kommentar* [Serta Graeca. Beiträge zur Erforschung griechischer Texte. Herausgegeben von Klaus Alpers, Dieter Harlfinger, Diether R. Reinsch, Band 4], Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1995 (πρόκειται γιὰ ἐπεξεργασμένη μορφή τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τῆς Ihm). Βιβλιοκρισία: CR N. S. 48 (1998) 153-154 (C. F. Salazar).

τὰ ὅποια ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ἰκανοποιητικά.

Τὸ σύγγραμμα, μὲ τὴ μορφή ποὺ ἔχει ἐκδοθεῖ, θέμα του ἔχει στὸ πρῶτο μέρος τὰ *ισβόλα θηρία* καὶ στὸ δεύτερο τὰ *δηλητήρια φάρμακα*. παραδίδεται κατὰ βάση ἀπὸ ἕναν μόνο κώδικα, τὸν Vaticanus graecus 299 [V] (τέλη 14ου αἰ.),⁵ ἀφοῦ οἱ κώδικες Ambrosianus S 3 sup. (15ος/16ος αἰ.)⁶ καὶ Laurentianus graecus Antinori 101 (περὶ τὸ 1460)⁷ προέρχονται – χωρὶς νὰ ἐξαρτῶνται μεταξὺ τους – ἀπὸ τὸν Vaticanus.⁸

Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως κατανοητὰ τὰ προβλήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸ ἐν λόγω σύγγραμμα, πρέπει νὰ ἐκτεθεῖ μὲ σαφήνεια ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸ διασώθηκε. Τὸ σύγγραμμα λοιπὸν δὲν παραδίδεται ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ ὡς μέρος ἰατρικῶν συμπιληματικῶν ἔργων, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ διάφορες ἐνότητες (ἐπώνυμες ἢ ἀνώνυμες) καὶ παραδίδονται ἀπὸ τὰ τρία χειρόγραφα ποὺ ἤδη μνημεύθησαν· ἔτσι:

(α) Στὸν κώδικα Vaticanus graecus 299, ἀπὸ τὸ φ. 219r ἀρχίζει ἕνα συμπιληματικὸ ἔργο ἰατρικοῦ περιεχομένου, διαρθρωμένο σὲ *αφμζ'* (1.547) κεφάλαια. Ὑστερα ἀπὸ τὸν πίνακα τῆς παρουσίας πυκτίδος ἀρχίζει (φ. 235r) τὸ κυρίως κείμενο· στὰ φφ. 451r-452v καταγράφονται *τὰ λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου* (des. τέλος ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τῶν λειπόντων ἀπὸ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Προμώτου [sic]),⁹ ἀκολουθοῦν

5. Βλ. J. Mercati - P. F. de'Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, Ρώμη 1923, σσ. 425-430.

6. Βλ. A. Martini - D. Bassi, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, Μιλάνο 1906, σσ. 842-844.

7. Βλ. E. Rostagno - N. Festa, «Indice dei Codici Greci Laurenziani non compresi nel catalogo di Bandini», *SIFC* 1 (1893) 213-218 [= A. M. Bandini, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, τ. 3 (: accedunt Supplementa tria ab E. Rostagno et N. Festa congesta), Φλωρεντία 1770 (ἀνατύπ.: Λειψία 1961), σσ. 50-52].

8. Βλ. Ihm, *Der Traktat*, σ. 34. Ἦδη ὅμως ὁ E. Rohde, «Aelius Promotus», *RhM* N.F. 28 (1873) 267 [= E. Rohde, *Kleine Schriften*, Τυβίγγη - Λειψία 1901, τ. 1, σ. 384] εἶχε ἐπισημάνει ὅτι ὁ κώδικας Ambrosianus εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγραφο τοῦ Vaticanus.

9. Ἄν ἡ ἔκφραση *τὰ λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου* σημαίνει ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ προστίθενται τμήματα τοῦ κειμένου τοῦ *Δυναμεροῦ*, τὰ ὅποια γιὰ κάποιον λόγο παραλείφθηκαν κατὰ τὴν ἀντιγραφή, τότε πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἐν λόγω ἔκφραση δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ τὰ «προστιθέμενα» λείποντα ἀφοροῦν φάρμακα γιὰ ὀφθαλμικὲς παθήσεις, ἐνῶ τὸ νη' κεφάλαιο τοῦ *Δυναμεροῦ* ἀφορᾷ θεραπευτικὲς ὑποδείξεις *Πρὸς ἔρπητας φλυκταινώσεις* [suprascr. -δεις]· βλ. cod. Marcianus Ven. graec. 295 [= coll. 729] (14ος αἰ.), φ. 234v (βλ. καὶ στὸν ἴδιο κώδικα, στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ *Δυναμεροῦ*, φ. 193r: *Πρὸς ἔρπητας*) (Eik. 1). Ὄφθαλμικὰ φάρμακα περιέχονται στὰ κεφάλαια *ζα'-ριβ'* τοῦ *Δυναμεροῦ*. Ὅπως διαπίστωσε ὁ M. Wellmann, στὸν H. A. Diels, *Die Handschriften der antiken Ärzte* [APAW, Philos.- histor. Kl., Jhrg. 1908], Nachtrag I, Βερολίνο 1908, σ. (20) 42, «Diese Excerpte stammen aus cap. ρε' ff. des *Δυναμερόν*». Οἱ Martini - Bassi, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, σ. 843, δὲν κάνουν κανένα σχετικὸ σχόλιο, ἐνῶ οἱ Mercati - de'Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 429, παραπέμπουν στὸν M. Wellmann.

(φφ. 452v-473r) διάφορες συνταγές (ἀνωνύμως) καὶ ἀμέσως στὴ συνέχεια (φφ. 473r-493r) οἱ δύο ἐνότητες τοῦ ἔργου, ἡ ἔκδοση τοῦ ὁποίου παρουσιάζεται ἐδῶ, ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*¹⁰ καὶ χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα (Εἰκ. 2, 3).¹¹ Ἀκολουθοῦν (φφ. 493r-494r) ἓνα ἔργο *Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἀπτικῶν καὶ σημείων*¹² καὶ (φφ. 494r-495v) μιὰ σύντομη πραγματεία μετ' ἐπίτλο *Προμώτου Φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά*, καὶ στὴ συνέχεια κάποια ἄλλα ἔργα.

(β) Στὸν κώδικα Ambrosianus S 3 sup., τὸ παραδιδόμενο συμπληρωματικὸ ἔργο ἀρχίζει (φφ. 1r κ.έ.) μετ' ἐπίτλο *Περὶ ὀστέων τοῖς εἰσαγομένοις, ἀκολουθεῖ* (φφ. 21r κ.έ.) τὸ *Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ στὴ συνέχεια παρατίθεται (ἀντιγράφεται)¹³ τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus graecus 299 ἀπὸ τὴν ἐνότητα *Τὰ λοιπόντα [sic] ἀπὸ τοῦ νη' κε(φα)λ(αί)ου· ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Προμώτου κ.έ.**

(γ) Στὸν κώδικα Laurentianus graecus Antinori 101, ποὺ ὁμοίως παραδίδει μιὰ συλλογὴ ἐπώνυμων καὶ ἀνώνυμων ἰατρικῶν κειμένων, ὅπως καὶ συνταγῶν ἐνταγμένων σὲ κάποια ἐνότητα ἢ καὶ μεμονωμένων, ὕστερα ἀπὸ τὴν παράθεση μιᾶς σύντομης ἐνότητος (φ. 284r κ.έ.) ποὺ ἀφορᾷ ἀπλᾶ φάρμακα (*Πτελέα, Πτέρεις, Περὶ ῥητίνων [sic]*), ἀκολουθεῖ (φφ. 285 κ.έ.) ἀνωνύμως μόνον τὸ ἔργο *Περὶ ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον*,¹⁴ στὴ συνέχεια (φφ. 323 κ.έ.) τὸ *Περὶ ἐλμίνθων* τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ καὶ ἀκολουθῶς διάφορα ἄλλα κείμενα.

Ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω περιγραφές τῶν περιεχομένων τῶν τριῶν κωδίκων γίνονται σαφῆ τὰ ἑξῆς:

(α) Τὸ ἐξεταζόμενο ἔργο δὲν παραδίδεται αὐτοτελῶς, ἀλλὰ ἐνταγμένο σὲ ἓνα σύνολο ὁμοειδῶν, δηλαδὴ ἰατρικῶν, ἔργων ἢ ἐνοτήτων, μετ' ἄλλα λόγια ὡς μέρος ἐνὸς ἰατρικοῦ ἔργου, σύμμικτου περιεχομένου (παθολογικοῦ, φαρμακευτικοῦ, σφυγμολογικοῦ κτλ.) [ἔτσι παραδίδεται βασικὰ στὸν Vaticanus, ἀλλὰ παρόμοια καὶ στὰ λοιπὰ χειρόγραφα].

(β) Στὸ ἔργο δὲν προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀνωτέρω κώδικες· μάλιστα, ἐνῶ στὸν Vaticanus 299 καὶ

10. Ἀκριβέστερα στὰ φφ. 473r-484v παραδίδεται ἡ ἐνότητα γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ στὰ φφ. 484v-493v ἡ ἐνότητα ποὺ ἀφορᾷ τὰ δηλητήρια.

11. Βλ. καὶ Mercati - de'Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, τ. 1, σ. 429 (: «Auctoris nomen non legitur in nostro codice, non legitur in Laurentiano cit. f. 285»).

12. Δὲν καταγράφεται στὴν περιγραφή τοῦ κώδικα, τὸ ἔχει ἐπισημάνει ὁμως ὁ Rohde, «Aelius Promotus», σ. 267 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 383].

13. Ὁ κώδικας αὐτός, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, εἶναι ἀπ' εὐθείας ἀπόγραφο τοῦ Vaticanus· βλ. παραπάνω, σημ. 8.

14. Δὲν παραδίδονται δηλαδὴ οὔτε *Τὰ λείποντα ἀπὸ τοῦ νη' κεφαλαίου τοῦ Προμώτου*, οὔτε τὸ ἔργο τοῦ Προμώτου *Φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικά*.

στὸν Ambrosianus S 3 sup. παραδίδεται μεταξύ δύο κειμένων πού ἀποδίδονται στὸν Προμῶτο (καὶ μάλιστα μὲ τὴν παρεμβολὴ μίας ἐνότητας συνταγῶν πού, κατὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὶς εἰσάγει ὁ συμπληγητὴς τοῦ ἔργου, προκύπτει σαφῶς ὅτι δὲν σχετίζονται μὲ τὸν Προμῶτο), στὸν κώδικα Laurentianus παραδίδεται μόνον τὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, καὶ πάλι χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα.

(γ) Σὲ κανένα χειρόγραφο δὲν παραδίδεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου. Ἡ φράση *περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέον* εἶναι σίγουρα ὅχι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ἀλλὰ τοῦ κεφαλαίου μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ πραγμάτευση τῶν σχετικῶν μὲ τὰ ἰοβόλα.¹⁵

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη ὅλα τὰ στοιχεῖα πού ἐκτέθηκαν ἕως τώρα μποροῦμε νὰ ἐξετάσουμε τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα πού σχετίζονται μὲ τὸ ἔργο. Τὸ πρῶτο καὶ βασικότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ συγγραφέα. Ὅπως ἐπισημάνθηκε, σὲ κανένα χειρόγραφο δὲν μαρτυρεῖται τὸ ὄνομά του. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔργο στὸν κώδικα Vaticanus παραδίδεται μεταξύ (δύο) κειμένων πού ἀποδίδονται στὸν Αἴλιο Προμῶτο, ἡ ἐκδότρια δέχεται τὸν Προμῶτο ὡς συγγραφέα καὶ τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων* ὑποθέτει προφανῶς ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα παραλείπεται γιὰ νὰ μὴ ἐπαναληφθεῖ. Ἐπ' αὐτοῦ ὅμως θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κάποιος ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ συνήθης πρακτικὴ τῶν ἀντιγραφῶν τῶν χειρογράφων.¹⁶ Ἐξ ἄλλου στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἔργο μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Προμῶτου. Ἐπειδὴ ὅμως πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἔχει ἐκπέσει ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ἐνδεχομένως ἐξέπεσε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα του· ὡστόσο, ἂν αὐτὸς ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου πού προηγεῖται (δηλαδὴ τῆς ἐνότητας πού φέρει τὸν τίτλο: *Τὰ λείποντα* κτλ.) καθὼς καὶ ἐκείνου πού ἔπεται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ βεβαιότητα. Κανένα σχετικὸ στοιχεῖο δὲν προκύπτει οὔτε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο οὔτε ἀπὸ μαρτυρία ἄλλης πηγῆς. Συνεπῶς ἡ ἀπόδοση τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων* στὸν Αἴλιο Προμῶτο δὲν βασιζέται σὲ κανένα ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀμφίβολη καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ μόνον μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ἔργο αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν E. Rohde ἀνώνυμο.

Ὁ Rohde, παρὰ τὸ ὅτι τιτλοφορεῖ τὸ σχετικὸ μελέτημά του μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλίου Προμῶτου, θεωρεῖ ὅτι (α) τὸ τμήμα τοῦ ἔργου πού ἀφορᾷ τὰ ἰοβόλα ἀποτελεῖ σύνοψη ἔργου τοῦ Ἀρχιγένη, καὶ (β) τὸ τμήμα πού

15. Βλ. καὶ Ἀνών. [Αἴλ. Προμ.], Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. [σ. 43, 1 lhm].

16. Στὴν περίπτωσι πού ἀκολουθεῖ καὶ δεῦτερο (ἢ καὶ τρίτο) ἔργο τοῦ ἴδιου συγγραφέα εἴτε ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὄνομά του εἴτε ἀντικαθίσταται μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ αὐτοῦ. Στὴν ἐξεταζόμενη περίπτωσι ὅμως ὑπάρχει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκτενοῦς ἐνότητας συνταγῶν πού παρεμβάλλεται ἀνωμόως.

ἀφορᾶ τὰ δηλητήρια ὁμοίως βασιζέται σὲ ἔργο τοῦ Ἀρχιγένη.¹⁷ Τέλος ὁ Rohde πιστεύει ὅτι ὁ συμπληγτῆς τῶν δύο αὐτῶν τμημάτων εἶναι ἄγνωστος.¹⁸

Ἰδιαιτέρως δύσκολη εἶναι καὶ ἡ χρονολόγηση τοῦ ἔργου. Παρ' ὅλο πού ἀπὸ τὴν ἐκδότρια (κ.ἄ.) ἀποδίδεται στὸν Αἴλιο Προμώτο πού, ὑποθετικὰ βέβαια, συμπεραίνεται ὅτι ἔζησε στὸν 1ο/2ο αἰ. μ.Χ., τὸ σωζόμενο κείμενο ἔχει ὑποστῆ ποικίλες ἐπεμβάσεις, οἱ ὁποῖες ἔγιναν σὲ ἕναν «ἀρχικὸ πυρῆνα». Ἰχνη τῶν ἐπεμβάσεων αὐτῶν διαπιστώνονται σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου,¹⁹ ἐνῶ χρῆση τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἴσως τὸν 6ο αἰ. μ.Χ.²⁰ Ἐπομένως ἡ ἐνδεχόμενη σύνδεση τοῦ ἔργου μὲ τὸν Αἴλιο Προμώτο ἀφορᾶ μόνον αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ κείμενο.

Ἐνῶ, ὅπως ἐπισημάνθηκε, στὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότητας γιὰ τὰ ἰοβόλα δὲν διασώζεται ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ἀλλὰ ὡς τέτοιος φέρεται ὁ τίτλος τοῦ

17. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. «Aelius Promotus», σ. 270 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σσ. 387-388]. Γιὰ τὴν ἀνασκευή τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τοῦ Rohde βλ. Αἰμ. Δ. Μαυρουδῆς, *Ὁ γιατρός Ἀρχιγένης ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια. Βίος καὶ ἔργα* (διδακτ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 270-271, καὶ στὸν ἴδιο, *Ἀρχιγένης Φιλίππου Ἀπαμεύς. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα ἐνὸς Ἑλληνα γιατροῦ στὴν αὐτοκρατορικὴ Ρώμη* [Πονήματα. Συμβολὲς στὴν ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας, 3], Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἐκδόσεως Ἑργῶν Ἑλλήνων Συγγραφέων, 2000, σσ. 387-390.

18. Βλ. Rohde, «Aelius Promotus», σ. 268 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 384] («bleibt der Verfasser für uns ein Unbekannter»)· ὁ.π., σ. 269 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 386] («einer ohne den Namen des Autors überlieferten ... Schrift»)· πρβ. καὶ ὁ.π., σσ. 265-266 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σσ. 381-382]. Βλ. καὶ G. A. Costomoiris, «Études sur les écrits inédits des médecins Grecs», *REB* 2 (1889) 363-368: «III. Αἴλιος Προμώτος» (στὶς σσ. 366-368 γιὰ τὸ Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ.· στὴ σ. 367 παρατίθεται ἡ ἄποψη τοῦ Antonius Possevinus, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι τὸ ἔργο πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ μᾶλλον στὸν γιατρὸ Αἰσχρίωνα τὸν Ἐμπερικόν).

19. Ἐπίσης ὁ Rohde ἐπεσήμανε καὶ τὴ μνεῖα ἐνὸς ἄγνωστου ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ ἀπροσδιόριστος χρονολογίας γιατροῦ, τοῦ Γρηγορίου· βλ. «Aelius Promotus», σ. 270 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 387]. Ἀκριβέστερα ὁ Rohde (αὐτόθι) θεωρεῖ ἄγνωστῆς ἐποχῆς καὶ τὸν Ἀντίγονο τὸν Νικαέα. Ὡστόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τοῦ φαρμάκου σημειώνεται ὅτι αὐτὴ τὴ χρησιμοποιοῦσε (τὸ ἐκέκτητο τῆς ἐκδόσεως πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐκέχρητο· γιὰ τὴ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία βλ. παρακάτω, στὶς κριτικὲς παρατηρήσεις) ἤδη ὁ Θεόδωρος ὁ Μακεδὼν (1ος αἰ. π.Χ.)· ἐπίσης τὸ ἴδιο φάρμακο ὑπάρχει καὶ στὸ ἔργο τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ ἀντιδότων* 2, 8 [XIV 147, 3-12 K.], ὅπου σημειώνεται ὅτι τὸ χρησιμοποιοῦσε ὁ βασιλιάς Νικομήδης. Κατὰ τὸν R. Fuchs, «Geschichte der Heilkunde bei den Griechen», στό: *Handbuch der Geschichte der Medizin*, begründet von Th. Puschmann, hrsg. von M. Neuburger und J. Pagel, τ. 1, Jena 1902 (ἀνατύπ.: Hildesheim 1971), σ. 320, τὸ φάρμακο αὐτὸ τὸ χρησιμοποιοῦσε ὁ Νικομήδης Β' ἢ Γ' τῆς Βιθυνίας· ὁ τελευταῖος βασιλεύσεως ἕως τὸ 94 π.Χ. Συνεπῶς ὁ Ἀντίγονος ὁ Νικαεὺς πρέπει νὰ ἔζησε, τὸ νωρίτερο, τὸν 2ο αἰ. π.Χ.

20. Ὁ πρῶτος συγγραφέας πού, κατὰ τὴν Ihm, γνωρίζει τὸ Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. εἶναι ὁ γιατρός Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός (6ος αἰ. μ.Χ.). Ὁ Ἀέτιος δὲν μνημονεύει οὔτε τὸν συγγραφέα οὔτε τὸν τίτλο τοῦ ἔργου, ἡ ἐκδότρια ὁμῶς καταλήγει στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μελετώντας τὸ Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. συγκριτικὰ μὲ τὸν 13ο λόγο τοῦ Ἀετίου· βλ. Ihm, *Der Traktat*, σ. 19. Σχετικὰ μὲ τὰ χρονολογικὰ προβλήματα τοῦ ἔργου βλ. καὶ Rohde, «Aelius Promotus», σ. 269 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 386].

κεφαλαίου με τὸν ὁποῖον ἀρχίζει ἢ ὡς ἄνω ἐνότητα, στὴ δεύτερη ἐνότητα ποὺ ἀφορᾶ τὰ δηλητήρια φάρμακα παραδίδεται ἓνας τίτλος, ὁ ὁποῖος ὁμοίως δὲν φαίνεται ὡς ὁ γενικὸς τίτλος τῆς ἐνότητας ποὺ ἀκολουθεῖ (διότι ἡ ἐξαγγελία του καλύπτεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου στὸ ὁποῖο αὐτὸς προτάσσεται).²¹ Συνεπῶς ἡ πρόταση τῆς *Ihm* γιὰ κοινὸ τίτλο τῶν δύο ἐνοτήτων, αὐτῆς ποὺ ἀφορᾶ τὰ ἰοβόλα καὶ αὐτῆς ποὺ ἀναφέρεται στὰ δηλητήρια, φαίνεται λογική.²²

Ἐκτὸς τῆν ἐκθεση τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων διαφαίνεται, πιστεύω, σαφέστατα, πόσα καὶ ποίου μεγέθους προβλήματα ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ ἐκδότρια, καὶ σὲ πόσο ὀλισθηρὸ ἔδαφος ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ κινηθεῖ (ἐλλειψη μαρτυριῶν, ἀνώνυμα παραδεδομένο²³ καὶ συμπλημένο κείμενο, ἀχρονολόγητο κτλ.). Ὅποτε εἶναι κατανοητὴ καὶ ἡ ἀδυναμία νὰ προταθοῦν πάντοτε ὀριστικὲς ἢ πειστικὲς λύσεις.

Ὅσον ἀφορᾶ τὸ κείμενο καθ' ἑαυτὸ πρέπει νὰ τονισθεῖ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ παράδοσή του εἶναι ἐξαιρετικὰ πλημμελής, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι διασώθηκε στὴν οὐσία ἀπὸ ἓναν καὶ μόνον κώδικα δὲν παρέχει στὴν *Ihm* καμιά δυνατότητα ἐπιλογῆς γραφῶν ἢ ἀφορμῆ γιὰ εἰκασία ποὺ θὰ ἔδινε τὴ λύση σὲ κάποιον προβληματικὸ χωρίο. Πολλὲς ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις τῆς *Ihm* στὸ κείμενο εἶναι ὄντως πειστικὲς, κάποιες ἄλλες λιγότερο, ἐνῶ σὲ ὅχι λίγες περιπτώσεις ἐπιχειρεῖ – ἀδικαιολόγητα κατὰ τὴ γνώμη μου – νὰ διορθώσει τὸ κείμενο, ἐξομοιώνοντάς το με κάποιον ἄλλο, στὸ ὁποῖο ἐντοπίζεται τὸ ἴδιο χωρίο (π.χ. με κείμενο τοῦ Φιλουμένου ἢ τοῦ Ἀετίου). Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ ἐκδιδόμενον κείμενο, ὅπως παραδίδεται, δὲν παρουσιάζει νοηματικὸ ἢ συντακτικὸ πρόβλημα, θεωρῶ ἐσφαλμένη ἐνέργεια νὰ ἐξομοιώνεται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια με διορθώσεις ἢ προσθήκες με βάση κάποιον ἄλλο ποὺ εἶναι (ἢ ποὺ θεωρεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια) πληρέστερο ἢ ὀρθότερο. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλείσει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἀρχαῖος συγγραφέας ἔκανε διάφορες ἐπεμβάσεις στὶς πηγὲς ποὺ χρησιμοποίησε (συντομεύσεις τοῦ κειμένου, ἀλλαγὴ κάποιων συντάξεως, παράλειψη λέξεων ἢ φράσεων, προσθήκες κτλ.). Συνεπῶς τὰ παράλληλα χωρία (εἴτε προγενέστερα εἴτε μεταγενέστερα) τοῦ ἐκδιδόμενου ἔργου πρέπει νὰ ἀξιοποιοῦνται με ἰδιαίτερη προσοχή. Βέβαια ὀφείλει νὰ ὁμολογήσει κάποιος ὅτι ἡ

21. Στὸς καταλόγους τῶν σχετικῶν χειρογράφων ἡ ἐνότητα γιὰ τὰ δηλητήρια δὲν καταγράφεται ὡς ἰδιαίτερο ἔργο ἢ ἰδιαίτερο τμήμα ἔργου. Ἀντίθετα, οἱ δύο ἐξεταζόμενες ἐνότητες (γιὰ τὰ ἰοβόλα καὶ γιὰ τὰ δηλητήρια) περιγράφονται ἀπὸ τοὺς συντάκτες τῶν καταλόγων ὡς μία ὑπὸ τὸν κοινὸ τίτλο *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ ποίους τόπους παραφυλακτέων*.

22. Ἐάν ὄντως ὑπῆρχε κοινὸς τίτλος στὶς δύο αὐτὲς ἐνότητες, τότε σὲ κάποια ἀντιγραφικὴ φάση πρέπει νὰ ἐξέπεσε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου.

23. Ἡ ἔστω ἐνδεχομένως σχετιζόμενο με πρόσωπο, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον τὸ ὄνομά του.

Ihm ἀνέλαβε νὰ φέρει σὲ πέρας ἓνα ἐξαιρετικὰ δύσκολο ἔργο, καὶ ὅτι εἶναι σημαντικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε πλέον στὴ διάθεσή μας ἐκδομένο τὸ σύνολο τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*. Ὡστόσο οἱ δυσκολίες ποὺ εἶναι συνυφασμένες μὲ τὸ ἐν λόγω κείμενο δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπερνικηθοῦν μὲ τὴν προσπάθεια ἐνὸς μόνου ἀτόμου. Στὸ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων* πρέπει νὰ ἐγκύψουν καὶ ἄλλοι μελετητές, προσφέροντας ὁ καθένας τὴ συμβολή του, ὥστε κάποτε νὰ προκύψει ἓνα ἱκανοποιητικὰ ἀποκατεστημένο κείμενο. Ἐάν μάλιστα ἐντοπισθεῖ καὶ κάποιον λανθάνον ἀξιόλογο χειρόγραφο τοῦ ἔργου, αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε τὸ καλῦτερο εὑρημα, καὶ φυσικὰ ἓνα σημαντικό βοήθημα γιὰ τὸν μελλοντικὸ ἐκδότη.

Στὴ συνέχεια ἀκολουθοῦν κάποιες παρατηρήσεις στὴν προμνημονευθεῖσα ἔκδοση τοῦ κειμένου τοῦ *Περὶ τῶν ἰοβόλων θηρίων καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν προτάσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου ἀλλὰ καὶ κάποιες φορές ἀπόρριψη ἢ βελτίωση προτάσεων τῆς ἐκδότριας (ἢ ἄλλων προγενέστερων μελετητῶν):

σ. 43, 18:²⁴ καὶ τὰ μὲν [sc. ἰοβόλα ζῶα] διὰ δῆγματος ἐνίησι τὸν ἰόν, τὰ δὲ διὰ κέντρου νύξεως, τὰ δὲ διὰ προπτύσεως, τὰ δὲ διὰ λεληθείας ἀναφορᾶς.

Τὸ ὀρθὸ εἶναι *λεληθυῖας* (ἀπὸ τὸ *λανθάνω*).

σ. 43, 33: *καθάπερ σαλαμάνδρα, μυγαλαῖ, τετράγναθοι.*

Βέβαια τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ὅπως εἶναι ἐκδομένο, ἐπειδὴ ὅμως τὰ λοιπὰ *ιοβόλα θηρία* μνημονεύονται σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ, πιθανὸν τὸ *σαλαμάνδρα* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ *σαλαμάνδρα(ι)*.

Προφανῶς εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ ἐκπέσει τὸ *ι* ἀπὸ τὸ τέλος λέξης. Πρβ. καὶ σ. 43, 8-9: *κάμπαι γὰρ καὶ σαλαμάνδραι καὶ ἕτερα ζῶα· ἐπίσης Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 1 [CMG IX/2, σ. 5, 21-22]: ἐν ταύταις γὰρ σαλαμάνδραι τε καὶ κάμπαι θανάσιμοι πλεονάζουσιν. Πρβ. καὶ Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 13, 11 [σ. 268, 4-5 Ζερβός]: Τοῖς μὲν οὖν ἐψομένοις εἴωθεν ἐμπίπτειν ὄφεις, σαλαμάνδραι καὶ κάμπαι· τῷ δὲ οἴνῳ ἔχιδναι.*

σ. 44, 6-7: καὶ εἰ μὲν εὐπορεῖς πᾶν τὸ ὑπόστρωμα ἐξ ἐνὸς ἢ ἐκ πλείονων ποιῆσαι εὖ ἂν ἔχοι. †εἰ δ' οὐκ, ἂν † κύκλω περιβαλε.

Ἡ ἐκδότρια θέτει τὸ κείμενο *εἰ δ' οὐκ ἂν ἀνάμεσα* σὲ σταυροῦς, θεω-

24. Οἱ παραπομπές γίνονται σὲ σελίδα καὶ στίχο τῆς ἔκδοσης Ihm.

ρώντας προφανώς ότι υπάρχει πρόβλημα στην παράδοσή του. Από την αυτοψία όμως του κώδικα διαπιστώθηκε ότι η μορφή αυτή του κειμένου οφείλεται σε δικό της αναγνωστικό σφάλμα, άφοϋ στὸν κώδ. V, φ. 474r (Εἰκ. 4), τὸ χωρίο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ παραδίδεται ὡς ἐξῆς καὶ χωρὶς κανένα πρόβλημα:

εἰ δ' οὐ, κἂν κύκλω περίβαλε.

Τὸ νόημα τοῦ εὐρύτερου χωρίου εἶναι τὸ ἐξῆς: «Ἄν ἔχεις στὴ διάθεσή σου ἄρκετὴ ποσότητα ἀπὸ καλαμίνθη, λύγον, ἀβρότονον κτλ., τότε κατασκεύασε τὸ ὑπόστρωμα τῆς κοίτης σου ἀπὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἢ ἀπὸ περισσότερα, καὶ εἶναι ἐν τάξει· ἂν ὅμως ὄχι [= ἂν δὲν ἔχεις ἄρκετὴ ποσότητα], κάνε τουλάχιστον ἓναν κύκλο γύρω ἀπὸ τὴν κοίτη σου».

Πρβ., κυρίως γιὰ τὸ νόημά του, τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Παύλ. Αἰγιν. Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 1 [CMG IX/2, σ. 5, 16-18]: ὑποστρώννυσθαι δὲ στιβάδας ἀπὸ ἀσφοδέλων καὶ καλαμίνθης, ἄγνου, γλήχωνος, πολίου, κονύζης, ἀβροτόνου· εἰ δὲ μὴ δυνατὸν πάσῃ τῇ στοιβάδι τοιαύτη χρῆσθαι, περὶ γοῦν τῆς στρώμνης αὐτὰ τιθέναι.

σ. 44, 35-36: κεδρίας οὖν λαβῶν νεαρᾶς †ἀπόσβεσον† ἐλαίῳ λιπαρωτάτῳ καὶ ἐπαλείφου ...

Ἡ ἐκδότρια, θεωρώντας καὶ αὐτὸ τὸ χωρίο προβληματικό, θέτει τὸ ἀπόσβεσον ἀνάμεσα σὲ σταυρούς. Ἡ ἐπέμβασή της ὅμως βασίζεται ἀπλῶς σὲ ἐσφαλμένη κατανόηση τοῦ περιεχομένου του, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴ συνέχεια: Στὸν κώδ. V, φ. 474r, τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο παραδίδεται ὡς ἐξῆς: κεδρίας οὖν λαβῶν νεαρᾶς ἀπόσβεσον ..., δηλαδή ὑπάρχει αἰτιατικὴ πληθυντικῆς (κεδρίας νεαρᾶς), ἡ ὁποία διορθώνεται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια σὲ γενικὴ ἐνικοῦ.

Ἡ κεδρία, ἡ ρητίνη δηλ. τοῦ κέδρου, δὲν μαρτυρεῖται στὰ σχετικὰ συγγράμματα οὔτε ὡς σύγγραμμα οὔτε ὡς συστατικὸ συγγρίσματος γιὰ προφυλάξη ἀπὸ τὰ ἰοβόλα ζῶα.²⁵ ἀντίθετα γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν χρησιμοποιοῦνται οἱ καρποὶ τοῦ κέδρου, οἱ κεδρίδες· βλ. Νίκανδρ., Θηρ. 80-81: *Εἶ γε μέν, ἐς τεύχος κεραμήιον ἠὲ καὶ ὄλπην | κεδρίδας ἐνθρύπτων λιπάοις εὐήρεα γυῖα.* Ἀλλὰ καὶ ὁ Διοσκουρίδης, καταγράφοντας τὶς φαρμακευτικὲς χρήσεις τοῦ κέδρου, μόνο στοὺς καρπούς του ἀποδίδει τὴν ιδιότητα νὰ ἀποδιώκουν τὰ ἰοβόλα· βλ. Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 77 [I 78, 3-4 Wellmann]: *διώκουσι [sc. αἱ κεδρίδες] καὶ θηρία χρισμένου τοῦ σώματος σὺν*

25. Βλ. π.χ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 77 [I 76, 11-77, 15 Wellmann]: *κέδρος δένδρον ἐστὶ μέγα, ἐξ οὗ ἡ λεγομένη κεδρία συνάγεται ...*

ἐλαφείῳ στέατι ἢ μυελῶ.²⁶ μείγνυνται δὲ καὶ ἀντιδότοις.²⁷

Ἄπὸ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω συνάγεται τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

κεδρί(δ)ας οὖν λαβὼν νεαρὰς ἀπόσβεσον ἐλαίῳ ...

σ. 45, 6-7: τὸν κηρὸν τήξας ποίει ὑγροτάτην κηρωτὴν καὶ σύγχριε πᾶν (τὸ) σῶμα.

Ἄναμφίβολα στὸ χωρίο αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου, πιθανότατα ὅμως ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ σῶμα ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ πᾶν, ὅπως δηλαδὴ ἐντοπίζεται στὴν ὑπόδειξη τῆς χρήσης παρόμοιου συγχρίσματος λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο κεφάλαιο, σ. 45, 18-19: ἐπὶ δὲ τῆς χρείας τὸ ὅλον σῶμα ἐπάλειψον.

Προφανῶς μὲ τὴ σύνταξη αὐτὴ ὁ συγγραφέας ἐπιθυμεῖ νὰ τονίσει μὲ ἔμφαση ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ χρίση ὀλόκληρου τοῦ σώματος.²⁸

σ. 46, 33-34: ἔστι δὲ ἀφλέγμαντος [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] ἐπὶ παντὸς ἰοβόλου τραύματος †καὶ ἡ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως†.

Τὸ παραπάνω χωρίο ἀποτελεῖ τὴν κατακλειδὰ τῶν σχετικῶν μὲ τὴ λευκὴν ἔμπλαστρον, ὅπου σημειώνεται ὅτι αὐτὴ δὲν ἀφήνει νὰ δημιουργηθεῖ φλεγμονὴ σὲ δῆγμα κανενὸς ἰοβόλου ζώου.²⁹ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ συμπληρώνεται ὅτι τὴν ἴδια δράση ἔχει καὶ ἡ ἔμπλαστρος (ἢ διὰ χαμαιλέοντος) ποὺ ἀναγράφτηκε ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴ λευκὴ· ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔμπλαστρον τὴν διὰ χαμαιλέοντος δὲν δηλώθηκε στὸν οἰκεῖο τόπο ἡ ἀντιφλεγμονώδης δράση της, καὶ προφανῶς γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὁ συγ-

26. Τὸ φάρμακο αὐτὸ μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Ὁρειβ., *Ιατρ. συν. ἐκλ.* 123, 2 [CMG VI/2/2, σ. 295, 3-5]: Συγχρίσματα κωλύοντα ἐρπετὰ προσιέναι. ... χαλβάνη καὶ κεδρίδης σὺν ἐλαφείῳ μυελῶ ἢ στέατι.

27. Τέλος σημειῶν ὅτι καὶ στὸ κεφάλαιο *Συγχρίσματα πρὸς ἐρπετὰ* τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ Φιλουμένου ὡς πρῶτο φαρμακευτικὸ σκεῦασμα καταγράφεται τὸ ἀκόλουθο: Π. ἰοβ. 7 [CMG X/1/1, σ. 11, 2-3]: συγχριέσθω δὲ τὸ σωματίον ἐλαίῳ, ἐν ᾧ κέδροι συγκεκομμένοι χλωραὶ προεβλήθησαν [προσε-?], ὅπου καὶ πάλι στὸ ἔλαιον ἐμβάλλονται στερεὰ μέρη τοῦ κέδρου, δηλ. κομμάτια ἀπὸ ξύλο κέδρου, καὶ ὄχι ἡ ρητίνη του.

28. Σημειῶν ὅτι στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. ἐντοπίζονται ἀνάλογα μὲ τὰ συμφοραζόμενα τόσο (α) ἡ ἔκφραση τὸ πᾶν σῶμα, βλ. σ. 47, 13: καὶ εἰς τὸ πᾶν ἀναδιδόμενοι σῶμα· σ. 76, 17-18, ἢ τὸ ὅλον σῶμα, βλ. σ. 62, 27: καὶ πρὸς τοὺς τὸ ὅλον σῶμα ἀνθρακωθέντας, ὅσο καὶ (β) ἡ ἔκφραση ἅπαν τὸ σῶμα, βλ. 49, 33: ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα, ἢ ὅλον τὸ σῶμα, βλ. σ. 51, 23: σφυγμὸς δι' ὄλου τοῦ σώματος· σ. 51, 23-24 καὶ 28· σ. 53, 39· σ. 54, 10-11· σ. 57, 17· σ. 71, 37· σ. 75, 19 καὶ σ. 76, 3.

29. Βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. γέν. 1, 12 [XIII 409, 14-457, 8 K.] (περὶ τῶν λευκῶν ἔμπλάστρον)· καὶ ὁ.π. 2, 14 [XIII 533, 2 K.], ὅπου ἡ καταγραφόμενη λευκὴ ἔμπλαστρος χαρακτηρίζεται ἀφλέγμαντος). Βλ. ἀκόμη Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 10 [CMG X/1/1, σ. 15, 12-13]: ἔστι δὲ αὕτη [sc. ἡ λευκὴ ἔμπλαστρος] ἀφλέγμαντος ἐπὶ παντὸς ἰοβ. κ.α.

γραφέας στο σημείο του κειμένου που διορθώνεται προβαίνει στη σχετική διευκρίνιση. Συνεπώς δὲν ὑπάρχει κανείς λόγος τὸ κείμενο καὶ ἡ πρὸς αὐτῆς ὁμοίως νὰ τεθεῖ ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, ἀρκεῖ τὸ πρὸς νὰ διορθωθεῖ σὲ πρό, δηλαδή:

ἔστι δὲ ἀφλέγμαντος ἐπὶ παντὸς ἰοβόλου τραύματος, καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς ὁμοίως.

Πρβ. καὶ τὶς ἀνάλογες ἐκφράσεις, [Γαλην.], Π. ἐπιδέσμ. 43 [XVIII/A', σ. 799, 12 K.]: ὁμοίως τῇ πρὸ ταύτης· ὁ.π. 94 [XVIII/A', σ. 820, 15-16 K.]: ἀρμόζει μὲν ἐφ' ὧν καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς· ὁ.π. 62 [XVIII/A', σ. 808, 3-4 K.]: ἀρμόζει μὲν ἐφ' ὧν ἡ πρὸ ταύτης κ.ἄ.· Ὁρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 92, 2 [CMG VI/2/2, σ. 271, 8]: σκεύαζε ὡς τὴν πρὸ αὐτῆς καὶ χρῶ εἰς τὰ αὐτά· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 7, 17 [CMG IX/1, σ. 364, 22]: σκεύαζε ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ· ὁ.π. 7, 19 [CMG IX/2, σ. 376, 12]: ἔψειν ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ.

σ. 47, 3-7: ἄλλη ἔμπλαστρος ἡ †κατασχασμοῦ† κηροῦ Α' ἀ', ῥητίνης πευκίνης Α' β', ἰοῦ ξεστοῦ γο δ', στυπτηρίας σχιστῆς γο β', μάννης γο δ', χαλβάνης γο ἀ', ὄξους τὸ ἀρκοῦν. δυσασπούλωτα δὲ χρῆ φυλάσσειν τὰ λυσσώδη ἔλκη, περισσοσαρκισμοῦ τε γινομένου καὶ (...) κατασχασμοῦ, καυστήρός τε καὶ φαρμάκων ἐσχαρωτικῶν.

Στὸ χωρίο αὐτὸ προφανῶς μνημονεύεται ἡ ἔμπλαστρος ἡ ὁποία συνδυάζεται μὲ κατασχασμόν· συνεπῶς τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

ἄλλη ἔμπλαστρος ἡ (μετὰ) κατασχασμοῦ.

Πρβ. καὶ τὴν ἐφαρμογὴ σικυῶν μετὰ κατασχασμοῦ (-ῶν)³⁰ ἢ σικυῶν μετ' ἐγγαράξεως.³¹

Ἡ ἐπόμενη παρατήρηση στὸ χωρίο αὐτὸ ἀφορᾷ τὴ λέξη *περισσοσαρκισμός*. Ἡ ἐκδότρια σημειώνει βέβαια ὅτι πρόκειται γιὰ λέξη ἀμάρτυρη (βλ. Index verborum, στὸ λ.), προφανῶς ὅμως δὲν ἔχει προβλημα-

30. Βλ. Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 12, 1 [σ. 10, 12-13 Ζερβός]: ἡ σικύα βοηθεῖ, μεγίστη κολλωμένη τοῖς τόποις μετὰ κατασχασμοῦ· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 3, 19 [CMG IX/1, σ. 167, 12]: σικύας προσβάλλειν μετὰ κατασχασμοῦ· ὁ.π. 3, 22 [CMG IX/1, σ. 184, 24-25]· ὁ.π. 3, 68 [CMG IX/1, 285, 28]. Πρβ. καὶ Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 2 [CMG X/1/1, σ. 6, 17-20]· ὁ.π. 7 [CMG X/1/1, σ. 11, 19-21], καὶ ὁ.π. 22 [CMG X/1/1, σ. 29, 1-2]· Ἀνών. [Αἰλ. Προμ.], Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. 7 [σ. 45, 36-37 Ihm]· [Διοσκουρ.], Π. ἰοβ., προοίμιον [σ. 55, 17-56, 2 Sprengel]· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 13, 23 [σ. 284, 3-4 Ζερβός]· ὁ.π. 16, 67 [σ. 100, 4-6 Ζερβός] (σικύαν ... ἄνευ κατασχασμοῦ).

31. Βλ. [Γαλην.], Π. εὐπορ. 1, 5 [XIV 342, 2-3 K.]: καὶ σικύα χρῆσθαι κατὰ τοῦ ἰνίου μετ' ἐγγαράξεως· Ὁρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 8, 4 [CMG VI/3, σ. 247, 27-28]· Ἀέτ., Λόγ. ἱατρ. 6, 27 [CMG VIII/2, σ. 172, 3-4] (σικυαστέον ... μετ' ἐγγαράξεως)· πρβ. καὶ στὸν ἴδιο, ὁ.π. 15, 2 [σ. 9, 4-5 Ζερβός] (σικύα ... χωρὶς ἐγγαράξεως).

τισθεὶ σχετικὰ μὲ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενό της. Στὴ Σοῦδα παραδίδεται ἡ λέξις *περισσόσαρκος* ποὺ φαίνεται νὰ δηλώνει αὐτὸν ποὺ ἔχει περιττὰς σάρκες, ποὺ εἶναι (ὑπερβολικά;) *παχύσαρκος*.³² συνεπῶς τὸ οὐσ. *περισσοσαρκισμὸς* πρέπει νὰ δηλώνει τὴν κατάστασιν τοῦ *περισσοσάρκου*.³³ Ἡ παρόμοια λέξις ὅμως ποὺ ἐντοπίζεται στὰ ἰατρικὰ κείμενα εἶναι τὸ οὐσ. *περισαρκισμὸς* καὶ δηλώνει τὸ κόψιμο τῶν σαρκῶν γύρω ἀπὸ κάποιον τραῦμα ἢ γύρω ἀπὸ τὸ δῆγμα ἰοβόλων ζώων· πρόκειται δηλαδὴ ὄχι γιὰ κοπὴ περιττῆς σάρκα, ἀλλὰ σάρκα προσβεβλημένης (ἢ πιθανὸν προσβεβλημένης) ἀπὸ τὸν ἰό. Βλ. ἐνδεικτικὰ Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 7 [CMG X/1/1, σ. 11, 19-22]: *σφοδροτέρου δὲ ὄντος τοῦ πλήγματος* [sc. τοῦ ἰοβόλου θηρίου] *καὶ κατασχασμῶ χρηστέον· βαθυτέρας δὲ ἐμβάλλειν τὰς ἀμυχὰς προσήκει. χρῆσθαι (δὲ) καὶ σικύαις, ὅπως τὴν ὕλην ἐκ βάθους ἀναλαμβάνη· καὶ περισαρκισμὸς δὲ καὶ ἐκτομὴ πλουσιώτερον κατασχασμοῦ βοηθοῦσιν·* ὁ.π. 18 [CMG X/1/1, σ. 25, 18-19]: *ἀρμόζει δὲ καὶ τούτοις* [sc. τοῖς ὑπὸ κεράστου δηθηθεῖσιν] *ἀκρωτηριασμός, εἰ ἐνδέχεται· εἰ δὲ μὴ, περισαρκισμὸς ἕως ὅστέου καὶ καῦσις·* πρβ. καὶ ὁ.π. 3 [CMG X/1/1, σ. 7, 8], ὁ.π. 4 [CMG X/1/1, σ. 8, 9] (*περισαρκίζειν*) καὶ ὁ.π. 16 [CMG X/1/1, σ. 22, 11] (*περισαρκιστέον*).³⁴

Ἐπίσης ἡ ἐκδότρια πρὶν ἀπὸ τὴ δεύτερη γενικὴ *κατασχασμοῦ* διαπιστώνει χάσμα· ὥστόσο δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ πρότασή της, ἀφοῦ κάτι τέτοιο δὲν τὸ ὑπαγορεύει οὔτε ἡ σύνταξη οὔτε τὸ νόημα τοῦ χωρίου. Ὁ *περι{σσο}σαρκισμὸς* καὶ ὁ *κατασχασμὸς* εἶναι συχνὰ ὑποδεικνύμενες χειρουργικὲς ἐνέργειες γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἐπούλωση ἔλκους (πρβ. ἐπίσης τὴ συμπλοκὴ *τε ... καὶ ... τε ... καὶ* στὴν ἐξεταζόμενη φράση).

Ἄρα τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὴ διόρθωση τοῦ ἀμάρτυρου καὶ μὲ ἐντελῶς ἀσύμβατο περιεχόμενο γιὰ τὰ συμφραζόμενά του οὐσ. *περισσοσαρκισμὸς* καὶ χωρὶς τὴ δῆλωση τοῦ χάσματος:

... περι{σσο}σαρκισμοῦ τε γινομένου καὶ κατασχασμοῦ, καυστήρός τε καὶ φαρμάκων ἐσχαρωτικῶν.

σ. 49, 31-33: *σκολόπενδρα ἢ χερσαία ζῶόν ἐστι μικρόν, πολύπουν,*

32. Βλ. Σοῦδα π 2277 Adler (λ. *Πρίαπος*): *καὶ παρεσκεύασεν ἄμορφον καὶ αἰσχροὺν τεχθῆναι τὸ βρέφος καὶ περισσόσαρκον.*

33. Γιὰ τὸν *περισαρκισμὸν* καὶ τὸ *περισαρκίζειν* βλ. στὸ *LSJ*, στὰ οἰκεία λ. Πρβ. ἐπίσης στὸ *LSJ*, τὰ λ. *περισαρκῶ, περισάρκωσις καὶ περίσαρκος.*

34. Γιὰ τὸν *περισαρκισμὸν* ὡς βοήθημα γενικὰ σὲ περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ζώων βλ. ἐπίσης [Διοσκουρ.], *Π. ἰοβ.*, προοίμιον [σ. 55, 17-56, 2 Sprengel]: *ἐπὶ δὲ τῶν ἰοβόλων διὰ τοῦ κατασχασμοῦ, καὶ σικυῶν προσβολῆς, ἐκμυζήσεως καὶ περισαρκισμοῦ, ἔτι δὲ δι' ἀκρωτηριασμοῦ·* ὁ.π. 19 [σ. 74, 14-75, 5 Sprengel]· ὁ.π. 33 [σ. 90, 5-8 Sprengel]· Παῦλ. Αἰγν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 5, 3 [CMG IX/2, σ. 10, 21-23]· ὁ.π. 5, 19 [CMG IX/2, σ. 21, 15-16].

ὑπόπλατον, ἐπίμηκες, λεπτόν, τὴν χροιάν τμηλίνη κατάστικτον ἐκ μέλανος ἔχον τὰς στιγμαῖς† ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα.

Τὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

σκολόπενδρα ἢ χερσαία ζῶν ἐστι μικρόν, πολύπουν, ὑπόπλατον, ἐπίμηκες, λεπτόν, τὴν χροιάν μηλίνη(ν) [sc. ἔχον], κατάστικτον, ἐκ μέλανος ἔχον τὰς στιγμαῖς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ μέλαν ἅπαν τὸ σῶμα

(δηλαδή: «ἡ χερσαία σκολόπενδρα εἶναι ἓνα μικρὸ ζῶο, με πολλὰ πόδια, ἐλαφρῶς πεπλατυσμένο μακρὸ, λεπτὸ, τὸ χρῶμα του εἶναι ὅπως τοῦ μήλου, εἶναι κατάστικτο, με μαῦρα στίγματα, ἐνῶ σὲ μερικὰ σημεῖα ὄλο τὸ σῶμα του εἶναι μαῦρο»³⁵

Πρβ. καὶ σ. 51, 1-3: τὴν δὲ χροιάν τινες μὲν αὐτῶν [sc. τῶν ἀσκαλαβωτῶν] μηλίζουσαν, ἔτεροι δὲ ἡρέμα ὑποφοινισσομένην, κατάστικτοι δὲ πάντες ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος ...: πρβ. ἐπίσης Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 5, 3 [XII 846, 9 K.]: ὥστε ἔχειν μῆλινον τὸ χρῶμα. Πρβ. ἐπίσης τὶς ἀνάλογες συντάξεις στὰ ἀκόλουθα χωρία, σ. 54, 30-31: χροιάν δὲ ὑπόπυρρον (πρηστήρ), καὶ σ. 57, 5: τὴν χροιάν ὑπόλευκος (τυφλίας).

σ. 50, 11-14: *Περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. (ἄ...) τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ἐγγινόμενα συμπτώματα οὐχ ὡς μεγάλα ἢ ἐπικίνδυνα ὄντα, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ πεπληγμένοι θορυβῶνται, δοκοῦντες ὑπὸ ἀναιρετικοῦ ζῴου πεπλήχθαι.*

Τὸ πρόβλημα τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐντοπίζεται σὲ δύο σημεῖα, στὴν ἀρχή του, ὅπως ἐπεσήμανε ἤδη ἡ ἐκδότρια, καὶ στὴν ἔλλειψη ρήματος. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου *Περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν* δὲν πρέπει νὰ ἔχει ἐκπέσει μεγάλο τμήμα τοῦ κειμένου, ἐνῶ τὸ ρῆμα ποὺ λείπει εἶναι κάποιος τύπος τοῦ ρήματος ἀναγράφω· με βάση τὸ παραπάνω σκεπτικὸ θεωρῶ ὅτι τὸ κείμενο πρέπει, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἐξῆς:

Περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν. (Τὰ) τοῖς ὑπὸ τούτων πληγεῖσιν ἐγγινόμενα συμπτώματα (ἀναγράφομεν) οὐχ ὡς μεγάλα ἢ ἐπικίνδυνα ὄντα, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ πεπληγμένοι θορυβῶνται, δοκοῦντες ὑπὸ ἀναιρετικοῦ ζῴου πεπλήχθαι.

Πρβ. σ. 59, 17: *περὶ δακετῶν ζῴων μέλλοντες ἀναγράφειν*, καὶ σ. 62, 31-32: *ἐπειδὴ καὶ ταῦτα λυπεῖ τὰ ἡμέτερα σώματα, καὶ περὶ τῆς τούτων φθορᾶς τε καὶ διώξεως ἀναγραφόμεθα· ἀκόμη Φιλοῦμ., Π. ἰοβ. 31 [CMG*

35. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ διόρθωση αὐτὴ ἀπαιτεῖται, ἐπειδὴ τὰ ἐπίθετα προσδιορίζουν τὸ ζῶον (οὐδ.) καὶ ὄχι τὴν σκολόπενδραν (θηλ.). Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 57, 11-12.

X/1/1, σ. 35, 9-10]: ὄθεν μάταιον καὶ περισσὸν ἡγούμεθα βοηθήματα ἀναγράφειν, καὶ Ἄετ., *Λόγ. ἰατρ.* 13, 34 [σ. 287, 7-8 Ζερβός].

σ. 50, 21-23: βοηθοῦνται δὲ κοινῶς οἱ ὑπ' αὐτῶν [sc. τῶν σφηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν] πεπληγμένοι πηλῶ (ἦ) βολβίτω ἢ προβατεία κόπρω μετ' ὄξυκράτου καταχριόμενοι ἢ μαλάχης φύλλα ὁμοίως σὺν ὄξυκράτῳ ἐφθῆ ἢ ὑποκιστίδος χυλῶ ...

Ἡ ἔκφραση φύλλα ... ἐφθῆ ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδότριας ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου φύλλα ἐφθά (βλ. κριτ. ὑπόμν. στοὺς στίχ. 22-23). Μάλιστα στὴν εἰσαγωγή τῆς ἔκδοσης (σ. 39) ἡ Ihm σημειώνει ὅτι τὸ οὐσ. φύλλον, τό, ἐντοπίζεται στὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ ὡς θηλυκό, ἢ φύλλα (ἐνῶ ὁ πληθυντικός του σχηματίζεται κανονικὰ ὡς οὐδέτερο).

Βέβαια ἡ παραδεδομένη γραφή εἶναι λανθασμένη, ἀφοῦ στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο συντακτικὰ ἀπαιτεῖται δοτικὴ τοῦ μέσου· προφανῶς λοιπὸν πρέπει νὰ προκριθεῖ ἡ διόρθωση σὲ φύλλοις ἐφθοῖς καὶ ὄχι νὰ ἐπισηθεῖ ἓνα ἀνύπαρκτο γένος τοῦ οὐσ. φύλλον. Ἐξ ἄλλου ὅταν προτείνονται φύλλα διαφόρων φυτῶν ἢ δένδρων ὡς θεραπευτικὰ ὑλικά, τότε στίς σχετικὲς ἐκφράσεις χρησιμοποιεῖται κυρίως πληθυντικός ἀριθμός· βλ. λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο χωρίο, σ. 50, 24: ἢ σησάμου φύλλοις. Βλ. ἀκόμη Φιλούμ., *Π. ἰοβ.* 11 [CMG X/1/1, σ. 16, 2]: δάφνης ἀπαλοῖς φύλλοις· ὁ.π. 21 [CMG X/1/1, σ. 27, 28]: ἀμπέλλου φύλλοις· αὐτόθι [CMG X/1/1, σ. 28, 1]: ἀνδράχνης φύλλοις, κ.ἄ.· Διοσκουρ., *Π. ὕλ. ἰατρ.* 1, 28 [I 33, 5 Wellmann]: τὰ δὲ φύλλα αὐτῆς [sc. τῆς ἐλενίου βοτάνης]· ὁ.π. 1, 39 [I 40, 1-2 Wellmann]: τὰ ἀπαλὰ φύλλα τῆς μελαίνης μυρσίνης κ.ἄ.· Γαλην., *Υγιεινὰ* 1, 7 [VI 33, 10 K.]: μυρίνης φύλλων· στὸν ἴδιο, *Π. τροφ. δυν.* 2, 52 [VI 638, 5 K.]: θρίδακος φύλλοις· στὸν ἴδιο, *Θεραπ. μεθ.* 4, 5 [X 282, 9 K.]: τῆς τριφύλλου τὰ φύλλα· στὸν ἴδιο, *Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ.* 1, 1 [XII 423, 5 K.]: καλάμου φύλλων· στὸν ἴδιο, *Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. γέν.* 5, 3 [XIII 800, 14 K.]: Ἰτέας φύλλων, κ.ἄ.

Ἄρα τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... καταχριόμενοι, ἢ μαλάχης φύλλοις ὁμοίως σὺν ὄξυκράτῳ ἐφθοῖς,
ἢ ὑποκιστίδος χυλῶ ...

Ὅπως δὴποτε ἡ διόρθωση αὐτὴ ἀποκαθιστᾶ τὴν ἀναμενόμενη σύνταξη στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὸ ἴδιο ἔργο *Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ.* ἐντοπίζεται ἓνα ἀκόμη χωρίο, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἀνωμαλία (δηλ. τὴ σύνταξη μὲ δοτικὴ τοῦ μέσου ἀκολουθεῖ σύνταξη τοῦ ἴδιου ρήματος μὲ αἰτιατικὴ καὶ ὕστερα πάλι μὲ δοτικὴ τοῦ μέσου)· βλ. σ. 50, 4-6: κατάπλαττε δὲ τὸν οἰδοῦντα τόπον σκίλλη τετραμμένη μετὰ ἄρτου καὶ ὕδατος ἢ πηγάνῳ χλωρῶ ἢ ὀριγάνου φύλλα [-λλα

Ihm] μετὰ ἀλφίτων, ἢ σποδῶ ὄξει πεφυραμένη. Ἐπίσης σὲ ἓνα ἄλλο χωρίο ἐναλλάσσονται οἱ δύο συντάξεις· βλ. σ. 55, 1-2: βοηθοῦνται δὲ οἱ ὑπὸ τούτων δεδηγμένοι ἀνδράχνη καὶ ἀλφίτω καταπλασσομένοι ἢ ἀμπέλου φύλλα [-λλα Ihm] σὺν μέλιτι. Στὰ ἰατρικὰ κείμενα ἡ ἀλλαγὴ τῆς σύνταξης μέσα στὴν ἴδια περίοδο δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη, σ' αὐτὲς ὅμως τὶς περιπτώσεις παρατηροῦνται δύο μόνο συντάξεις (συνήθως ἀλλαγὲς ὑποκειμένων, καὶ ὄχι μετὰ τὴ δευτέρη σύνταξη ἐπαναφορὰ τῆς πρώτης).³⁶ Στὸ χωρίο ποὺ διορθώνεται, ἂν τὸ διατηρήσουμε ὅπως παραδίδεται, πρέπει νὰ μεταφράσουμε: «Ὅσοι ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ σφῆκες καὶ μέλισσες ὠφελοῦνται ἀπὸ βοηθήματα ποὺ βρίσκονται εὐκόλα, καταχριόμενοι μὲ πηλὸ ἢ μὲ κοπριά βοῶν ἢ μὲ κοπριά προβάτων, ἢ (κατάπλασσε) φύλλα μολόχας βρασμένα σὲ ξινὸ κρασί ἀναμειγμένο μὲ νερό, ἢ (καταχριόμενοι) μὲ χυλὸ ὑποκιστίδος ...». Βέβαια ἡ σύνταξη αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ βεβιασμένη, πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω ὅτι ὁ M. Wellmann σὲ μιὰ παραπλήσια περίπτωση στὸ Π. ἰοβ. τοῦ Φιλουμένου διατηρεῖ τὸ κείμενο ὅπως παραδίδεται· βλ. Φιλουμ., Π. ἰοβ. 19 [CMG X/1/1, σ. 26, 8-11]: πρὸς μὲν πρηστῆρας ἀδράχνη [I. ἀνδρ-] καὶ ἀλφίτοις καταπλάσσειν, ἢ ἀμπέλου φύλλα ἐφθὰ μετὰ μέλιτος, ἐσθίειν δὲ τάριχον ὠμὸν καὶ πίνειν ἀκρατέστερον οἶνον καὶ κελεύειν ἐμεῖν (: «σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν δηχθεῖ ἀπὸ πρηστῆρες πρέπει νὰ βάζουμε κατάπλασμα ἀπὸ γλυστρίδα καὶ ζύμη, ἢ νὰ θέτουμε (στὸ δῆγμα) ὡς κατάπλασμα φύλλα ἀμπέλου βρασμένα σὲ μέλι, νὰ τρώει (ὁ δηχθεὶς) ὠμὸ παστωμένο κρέας τόννου ...»). Ἄν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ παραπάνω χωρίου ἀπὸ τὸν Wellmann, τότε καὶ τὰ τρία χωρία τοῦ Ἄνων. ποὺ καταγράφονται παραπάνω, πρέπει νὰ παραμείνουν ὅπως παραδίδονται· διαφορετικὰ, τόσο σ' αὐτὰ ὅσο καὶ στὸ χωρίο τοῦ Φιλουμένου, πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ σύνταξη.

σ. 50, 27-30: ἐπειδὴ (lacuna c. septem litterarum) παριπτάμενα τὰ ζῶα ἐπικαθέζεται νεκροῖς σώμασιν ἰωδῶν θηρίων καὶ τούτων ἀποματτόμενα τὴν κακίαν οὐ μικρῶν κινδύνων αἴτια τοῖς δακνομένοις γίγνεται. χορὴ τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις ...

Τὸ χάσμα ποὺ ὑπάρχει στὸν κώδ. V πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἐπειδὴ <δ' ἐνίοτε> παριπτάμενα τὰ ζῶα ἐπικαθέζεται νεκροῖς σώμασιν ...

Ἡ συμπλήρωση αὐτὴ προτείνεται μὲ βάση τὸ σκεπτικὸ ὅτι οἱ μέλισσες μόνο περιστασιακὰ ἐνδέχεται νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ πτώματα ἰοβόλων

36. Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο σ. 68, 29-31.

θηρίων, καὶ μόνο στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀποτελοῦν μεγάλο κίνδυνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους θὰ τσιμπήσουν.

Ἐπίσης ἡ πρόταση *χρη̄ τοῖς οὕτως ἐπιφαινομένοις ... τοῦ παραπάνω χωρίου* (μὲ τὴν ὁποία καὶ τελειώνει τὸ κεφάλαιο *Περὶ σφηκῶν καὶ μελισσῶν*) λανθασμένα χωρίζεται ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ προηγεῖται μὲ τελεία. Οἱ δύο αἰτιολογικὲς προτάσεις *ἐπειδὴ ... ἐπικαθέζεται ... γίγνεται*, ποὺ κατὰ τὴ στίξη τῆς *Ihm* ἀπαρτίζουν περίοδο, ἐξαρθῶνται ἀπὸ αὐτὴ τὴν κύρια πρόταση Συνεπῶς πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ ἡ τελεία μετὰ τὸ *γίγνεται* καὶ ἀντὶ αὐτῆς νὰ τεθεῖ κόμμα.

σ. 51, 5-7: *τοῖς τοίνυν ὑπὸ ἀσκαλαβώτου δηχθεῖσι παρακολουθεῖ πυρώδης ὀδύνη, ἐρύθημα, οἴδησις, πελιότης, τισὶ δὲ καὶ νομὴ μετὰ ἐσχάρωσεως ἴσταθεισα καταλαμβάνει†.*

Ἡ ἐκδότρια ὀβελίζει τὶς δύο τελευταῖες λέξεις τοῦ παραπάνω χωρίου, ἐπειδὴ προφανῶς ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴ μετοχὴ *σταθεισα* καὶ συνεπῶς τὸ νόημα τῆς τελευταίας προτάσεως. Στὴν πραγματικότητα ὅμως στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο δὲν ὑφίσταται κανένα πρόβλημα, καὶ ἡ τελευταία πρότασή του πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὅπως ἀκριβῶς παραδίδεται:

τισὶ δὲ καὶ νομὴ μετὰ ἐσχάρωσεως σταθεισα καταλαμβάνει [sc. τὸ δῆγμα]

(δηλαδή: «σὲ κάποιους ὅμως, ἀφοῦ δημιουργηθεῖ σηπόμενο ἔλκος μὲ ἐσχάρα, ἀπλώνεται στὴν περιοχὴ τοῦ δῆγματος»).

Γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ρήματος *ἴσταμαι* σὲ παρόμοια συμφραζόμενα³⁷ βλ. Γαλην., *Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ.* 5, 5 [XII 875, 6-7 K.]: *οὕτω γὰρ ἴσταται ἢ νομὴ [sc. τῶν οὐλῶν], καὶ ἐξ ὑγιῶς τῆς σαρκὸς τὸ περιβρωθὲν τρέφεται = Ὀρειβ., Βιβλ. πρὸς Εὐνάπ.* 4, 66 [CMG VI/3, σ. 461, 24-25] = Ἀέτ., *Λόγ. ἰατρ.* 8, 25 [CMG VIII/2, σ. 434, 14-15]. Ὀρειβ., *Ἰατρ. συν. ἐκλ.* 104, 1 [CMG VI/2/2, σ. 283, 27]: *σταθείσης δὲ τῆς νομῆς, τῇ διὰ σκωρίας κηρωτῇ χρῶ·* πρβ. στὸν ἴδιο, *Ἰατρ. συν.* 44, 23 [CMG VI/2/1, σ. 147, 26]: *στάσιν δὲ λαβούσης τῆς νομῆς· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ.* 15, 11 [σ. 33, 21-22 Ζερβός]: *σταθείσης δὲ τῆς νομῆς, θεραπεύειν ὡς τὰ κοινὰ ἔλκη· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 26 [CMG IX/1, σ. 202, 10-11]: *σταθείσης δὲ τῆς νομῆς τῷ διὰ γάλακτος καὶ Σαμίας γῆς γαργαριστέον· ὀ.π.* 4, 20 [CMG IX/1, σ. 341, 4-5]: *σταθείσης δὲ τῆς νομῆς τῇ διὰ τῆς σκωρίας κηρωτῇ χρῶ.*³⁸

37. Τὸ *ἴσταμαι* σὲ συμφραζόμενα ὅπως αὐτὰ τῶν χωρίων ποὺ παρατίθενται στὴ συνέχεια ἄλλοτε δηλώνει τὴ δημιουργία τῆς νομῆς, καὶ ἄλλοτε τὴν παύση τῆς ἐξαπλώσεως τῆς· σχετικὰ βλ. στὸ *LSJ*, στὸ λ. *ἴστημι*, A III 1 καὶ 2.

38. Βλ. καὶ Παῦλ. Αἰγιν., *Ἐπιτ. ἰατρ.* 3, 22 [CMG IX/1, σ. 182, 23-24]: *ἐπισταθείσης δὲ τῆς νομῆς καὶ τῆς ἐσχάρας ἐκπεσούσης· ὀ.π.* 3, 42 [CMG IX/1, σ. 234, 27]: *νομῆς δὲ*

σ. 51, 35-37: βοηθοῦνται δὲ [sc. οἱ σκορπιόπληκτοι] ἀπλοῖς βοηθήμασι τοῖσδε· λαβὼν τὸν ἐν τοῖς οὐροδόχοις ἀγγείοις (ρύπον) τὸν πόνον ἔχοντα κατάχριε τὰς (...) καὶ ἀπόνους ποιήσεις.

Τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

κατάχριε τὰς (πληγὰς) καὶ ἀπόνους ποιήσεις.

Υπὲρ τοῦ ὅτι τὸ χάσμα τοῦ κειμένου πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ κάποια πτώση τοῦ οὐσ. πληγὴ συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο κεφάλαιο (Περὶ σκορπιοπλήκτων)· βλ. σ. 51, 21-22: τοῖς τοίνυν ὑπὸ λευκοῦ σκορπίου πεπληγμένοις παρακολουθεῖ πόνος σφοδρότατος κατὰ τῆς πληγῆς· σ. 51, 27-28: τοῖς δὲ ὑπὸ χλωροῦ σκορπίου δεδηγμένοις ἔπονται πόνου σφοδροὶ ... περὶ τε τὴν πληγὴν· σ. 52, 3-5: κατάπλασσον δὲ τῇ πληγῇ καὶ τὸν σκορπίον τὸν πλήξαντα, εἰ εὐρεθείη, ἢ ἀσκαλαβώτην ἀνάσχισον καὶ ἐπίθες τῇ πληγῇ, καὶ σ. 53, 7-8: καὶ κατὰ τῆς πληγῆς ἐπιτιθέμενον βοθηεῖ.

σ. 52, 17-18: ἄλλη [sc. ἔμπλαστρος σκορπιακῆ]· ἀσκαλαβώτας ζῶντας γο γ', πίσης ὑγρᾶς κυ. β', βαλὼν ἕα ἐν ἡλίῳ μηνὶ παυνὶ καὶ ἐκ τούτου ἐπιτίθει.

Στὸ χωρίο αὐτό, στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται ἡ σύνθεση καὶ σκευασία μιᾶς σκορπιακῆς ἔμπλάστρου, ἐντοπιζέται νοηματικὸ χάσμα μετὰ τὴ μετοχὴ βαλὼν· ἐνῶ καθορίζονται οἱ ποσότητες τῶν δύο ὑλικῶν τοῦ φαρμάκου, παραλείπεται (στὴν ἐκδεδομένη μορφή τοῦ κειμένου) ἡ μνεία τοῦ ἀγγείου, μέσα στὸ ὁποῖο αὐτὰ θὰ ἐκτεθοῦν στὸν ἥλιο. Τὸ σύνθηες ἀγγεῖο γιὰ παρόμοια χρῆση ἦταν συνήθως γυάλινο. Πιθανότατα λοιπὸν τὸ προβληματικὸ σημεῖο τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς ἀκολούθως:

... βαλὼν (ἐν ὑαλίνῳ ἀγγεῖῳ) ἕα ἐν ἡλίῳ.³⁹

Φυσικὰ δὲν θὰ ἀπαιτοῦνταν καμιὰ συμπλήρωση στὸ χωρίο, ἂν ἀπὸ αὐτὸ ἔλειπε τὸ βαλὼν.

Ἐπίσης στὴν ἐνδεχόμενη ἔνσταση ὅτι στὸ ἀμέσως ἐπόμενο φάρμακο, ποὺ ἀφορᾷ μιὰ παρόμοια ἔμπλαστρον, ὁμοίως δὲν μνημονεύεται τὸ ἀγ-

συστάσης περὶ τὰ ἔντερα· πρβ. καὶ στὸν ἴδιο ὁ.π. 5, 13 [CMG IX/2, σ. 16, 10-12]: περὶ δὲ τὸ δῆγμα φλυκταινῶν ἐπανάστασις καθάπερ ἐπὶ τῶν πυρिकाύστων γίνεται, καὶ νομὴ περιλαμβάνει προχωροῦσα ἐπὶ τὰ παρακείμενα. Νομὴ ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους γιατροὺς ἢ ἔλκωσις μετὰ σηπεδόνος· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 6, 9 [XII 988, 10-13 K.], καὶ ὁ.π. 9, 5 [XIII 288, 12-14 K.].

39. Προτείνεται ἡ γραφὴ ὑάλινον (καὶ ὄχι ὑέλινον), ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τύπος ἐντοπιζέται στὸ ἐξεταζόμενο ἔργο, σ. 61, 7: φύλαττε δὲ τοῦ πάσχοντος τὸ οὔρον ἐν ὑαλίνῳ ἀγγεῖῳ.

γεῖο στὸ ὁποῖο γίνεται ἡ μίξις τῶν ὑλικῶν, θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κάποιος ὅτι ἐκεῖ ἡ σύνταξη εἶναι ἐντελῶς διαφορετική, καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο δὲν ἀπαιτεῖται ἀνάλογη συμπλήρωση· βλ. σ. 52, 19-20: ἄλλη ἔμπλαστρος σκορπιακή· λαβῶν ἀσκαλαβώτας (...) ἔμβαλε ἐν πίσση ὕγρα καὶ ἕα ἐν ἡλίῳ ἕως σαπῶσιν.

σσ. 53, 39-54, 2: *τισὶ δὲ καὶ κνησμός ἢ περὶ τὴν πληγὴν (ἢ περὶ τὰς κνήμας) καὶ ὄμματα ἔνυγρα (καὶ) δακρύνοντα καὶ κοῖλα.*

Τὸ καὶ (πρὶν ἀπὸ τὸ δακρύνοντα) ἀποτελεῖ προσθήκη τῆς ἐκδότριας με βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου (βλ. κριτ. ὑπόμν.). Ὡστόσο ἡ προσθήκη αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς περιττὴ· ἀπαιτεῖται ἀπλῶς νὰ τεθεῖ κόμμα μετὰ τὸ ἔνυγρα. Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 56, 13-15.

σ. 55, 8: *τοῖς τοίνυν ἐκ τούτου δεδηγμένοις.*

Στὴ φράση αὐτὴ, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ κεφάλαιο περὶ ἀκοντιτῶν, πιθανότατα τὸ ἐκ τούτου πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐκ τούτων, ἐπειδὴ τόσο στὸν τίτλο τοῦ κεφαλαίου ὅσο καὶ στὸ κείμενο χρησιμοποιεῖται μόνον πληθυντικὸς ἀριθμὸς. Πρβ. καὶ τὴ φράση τοῦ ἴδιου κεφαλαίου, σ. 55, 11: βοηθοῦνται δὲ ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τῶν π ρ η σ τ ῆ ρ ω ν λελεγμένοις βοηθήμασι.

σ. 55, 12-14: *καὶ καταπλαστέον δὲ ἀλεύρω κριθίνῳ μετὰ ὄξους ἐψημένῳ. ποτιστέον δὲ οἶνον κεκραμένον μετὰ θερμοῦ {ἢ} ὄξους.*

Πιθανότατα ἀντὶ τοῦ ὀβελισμοῦ τὸ κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

ποτιστέον δὲ οἶνον κεκραμένον μετὰ θερμοῦ (ὑδατος) ἢ ὄξους.

Πρβ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 5, 135 [CMG VIII/2, σ. 112, 3]: καὶ τοὺς πόδας καταντλητέον πολλῶ τῷ θερμῷ [sc. ὑδατι].

σ. 55, 29-31: *κατάπλασσε δὲ τὴν πληγὴν κεδρία σὺν ἀλσὶ καὶ κρομμύοις σὺν ὄξει κατ(απλαττε)αντλῶν πρότερον ὄξει θερμῷ.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἀναγράφονται δύο καταπλάσματα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθεται ἀπὸ κεδρία καὶ ἄλας, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀπὸ κρεμμύδια καὶ ξύδι· συνεπῶς μετὰ τὸ ἀλσὶ πρέπει νὰ τεθεῖ κόμμα πρὸς διάκριση τῶν δύο αὐτῶν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων.

Τὸ δεύτερο κατάπλασμα πρέπει νὰ ἐφαρμοσθεῖ, ἀφοῦ προηγουμένως γίνεῖ κατάντλησις τῆς πληγῆς με θερμὸ ξύδι. Τὸ παραδεδομένο κείμενο κατ(απλαττε)αντλῶν εἶναι προβληματικό, ἀφοῦ τὸ ἀντλῶ δὲν ἔχει τὴ σημασία ποὺ προφανῶς ἀπαιτεῖται στὸ προκείμενο χωρίο. Ἡ ἐκδότρια ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα με ὀβελισμό καὶ τὴ δημιουργία ἐνὸς μόνου

ρήματος στο κείμενο (προφανώς δέχεται ότι και για το δεύτερο φάρμακο έννοείται το κατάπλασσε που βρίσκεται στην αρχή του χωρίου).

Ἄντι ὅμως τοῦ λάθους, τὸ ὁποῖο ὑποθέτει ἡ ἐκδότρια, θεωρῶ πιθανότερο ὁ γραφέας νὰ διέπραξε σύγχυση ἀνάμεσα σὲ δύο διαδοχικὲς λέξεις (ἐγκλιτικὸ τύπο ρήματος καὶ μετοχή), σύνθετες μὲ τὴν ἴδια πρόθεση (κατά).

Μὲ βάση τὶς παραπάνω σκέψεις πιστεύω ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἑξῆς:

κατάπλασσε δὲ τὴν πληγὴν κεδρίαὶ σὺν ἀλσί, καὶ κρομμύοις σὺν ὄξει κατάπλαττε (κατ)αντλῶν πρότερον ὄξει θερμῷ.

Γιὰ τὴν ἐνδεχόμενη ἐνστασιὴ ὅτι μὲ τὴ διόρθωση αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται σὲ δύο διαδοχικὲς συνταγὲς τὸ ἴδιο ρῆμα (κατάπλασσε, -ττε)⁴⁰ πρβ. τὰ ἀκόλουθα χωρία, στὰ ὁποῖα ἐντοπίζεται παρόμοια χρῆση ρήματος (κατάχριε) Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 1, 2 [XII 407, 11-12 K.]: *ἡ μύχορδα καὶ λίβανον ... κατάχριε προφοινίσσων, ἢ σῦκα ξηρὰ κεκαυμένα κατάχριε μετ' ἐλαίου ὁμοίως λειώσας· αὐτόθι [XII 409, 3-4 K.]: ἡ χελώνης θαλασσίας αἴματι κατάχριε, ἐπαινεῖται· ἡ ἵπποποτάμου δέρμα καύσας κατάχριε, κ.ἄ.⁴¹*

Γιὰ θεραπευτικὴ ὑπόδειξη, στὴν ὁποία πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ καταπλάσματος ἀπαιτεῖται κατάντλημα καὶ στὴν ὁποῖα οἱ δύο αὐτὲς λέξεις, πρῶτο συνθετικὸ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ κατά, βρίσκονται ἡ μία ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλη, βλ. Γαλην., Π. αἰτ. συμπτ. 1, 8 [VII 142, 15-16 K.]: *ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀφικνεῖται καταντλῶν καὶ καταπλάττων αὐτῆν· [Γαλην.], Π. ἀρίστ. αἰρέσ. 23 [I 169, 8-10 K.]: τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ πυρὸς καταντλήσεσι καὶ καταπλάσμασι τοῖς τὰς ἐσχάρας ἀποστῆναι δυναμένοις ἰώμεθα· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 6, 34 [CMG IX/2, σ. 73, 5-6]: *εἰ δὲ**

40. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ τῶν -σσ/-ττ- (κατάπλασσε, -ττε) ἀπαντᾶται στὰ χειρόγραφα καὶ διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες· βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 1, 8 [XII 484, 10-12 K.]: *μήκωνος ἀγρίας καὶ ὑοσκυάμου φύλλα μετ' ἐλαίου κατάπλασσε· ἄλλο. συκῆς ἀκρέμονας ἢ τῶν φύλλων τὰ ἀπαλὰ τρίψας μεθ' ὕδατος κατάπλαττε· ὁ.π. 9, 3 [XIII 263, 7-9 K.]: *συλλέαινε καὶ οὕτω κατάπλαττε. ... γλοιοῦ ποιῶν πάχος κατάπλασσε· ὁ.π. 9, 7 [XIII 314, 7 κ.έ. K.]: *κατάπλαττε τοῖς πρὸς αἰμορροΐδας ἀναγεγραμμένοις ... κηκίδα τὴν ξανθὴν ἐψήσας καὶ λειώσας κατάπλασσε, κ.ἄ.***

41. Ἀνάλογα παραδείγματα ἐντοπίζονται σὲ ἰατρικὰ κείμενα, κυρίως φαρμακολογικοῦ περιεχομένου, μὲ ἰδιαίτερα μεγάλη συχνότητα· μάλιστα μερικὲς φορὲς τὸ ἴδιο ρῆμα ἐπαναλαμβάνεται σὲ περισσότερες ἀπὸ δύο διαδοχικὲς καὶ συντομότερες συνταγές· βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 3, 1 [XII, 646, 4-9 K.]: *... πρὸς ἤχους καὶ βόμβους καὶ συριγμοὺς καὶ ἐμπνευματώσεις· ὄξος δριμῶν χλιαίων ἐνσταζε. ἔλαιον καὶ ὄξος χλιαίων ἐνσταζε. μέλι Ἀττικὸν θερμὸν ἐνσταζε. δάφνινον ἔλαιον ὡσαύτως, πράσου χυλὸν μετὰ γάλακτος γυναικείου ἢ ῥοδίνου ἐγχυμάτιζε. σικύου ἀγρίου τὸν καρπὸν χυλίσας ἢ φύλλα δι' ὀθονίου ἐνσταζε.*

φλεγμαῖνοι, συμπεπτικὸν ἐπιβάλωμεν κατάπλασμα καταντλήμασι πρότερον χρώμενοι, κ.ἄ.⁴²

σ. 56, 13-15: καταντλήσει δὲ τῆς κεφαλῆς, ἢ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ ἔγχριε (ἦ) καὶ εὐφόρβιον ὁμοίως μίξας ἔγχριε.

Ἡ προσθήκη τοῦ διαζευκτικοῦ ἦ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη· τὸ κείμενο δὲν θὰ παρουσιάζει κανένα πρόβλημα, ἂν μετὰ τὸ ἔγχριε τεθεῖ κόμμα ἢ ἄνω τελεία, δηλαδή:

... ἢ ὀποβάλαμον μετὰ μέλιτος Ἀττικοῦ ἔγχριε· καὶ εὐφόρβιον ὁμοίως μίξας ἔγχριε.

Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ χωρίου αὐτοῦ καὶ στὸν Φιλούμενο, Π. ἰοβ. 28 [CMG X/1/1, σ. 33, 16-18], δὲν ὑπαγορεύει τὴν ὑποχρεωτικὴ ἑξομοίωση τῶν δύο κειμένων, ἀφοῦ καὶ τὸ παραδεδομένο κείμενο τοῦ Ἄνων. [Αἰλ. Προμ.:] δὲν εἶναι προβληματικὸ οὔτε νοηματικὰ οὔτε συντακτικὰ, καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν δύο διαφορετικῶν θεραπευτικῶν ὑποδείξεων εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μόνο μὲ τὴν προσθήκη ἄνω στιγμῆς. Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σσ. 53, 39-54, 2.

σ. 57, 11-12: ὁ βασιλίσκος τὸ ζῶον ἐστὶ μὲν κατὰ τὸ μέγεθος παλαιστῶν τριῶν, ὄξυκέφαλον, ξανθὸς τὴν χροιάν, δύναμιν δὲ ἔχει ὑπερτὰ ἄλλα ἔρπετά.

Τὸ ξανθὸς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ξανθόν [sc. τὸ ζῶον], ὅπως δηλαδή καὶ τὸ προηγούμενο ὄξυκέφαλον. Ἐξ ἄλλου σὲ ὀλόκληρη τὴν παράγραφο, στὴν ὁποία ἐντάσσεται καὶ τὸ παραπάνω χωρίο, γίνεται λόγος γιὰ τὸ ζῶον (βλ. καὶ τὴ φράση μὲ τὴν ὁποία τελειώνει ἢ ἐν λόγῳ παραγράφος: αὕτη τοῦ ζώου ἢ δύναμις).⁴³

σ. 58, 1: εἰσὶ δὲ [sc. οἱ πάρουροι] τῶ μὲν χρώματι χαλκίζοντες.

Ἡ δοτικὴ χρώματι ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ M. Wellmann, τὴν ὁποία υἰοθετεῖ καὶ ἡ ἐκδότρια. Ὡστόσο ἡ παραδεδομένη ἀπὸ τὸν κώδ. V γραφὴ σώματι δὲν δημιουργεῖ κανένα πρόβλημα γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ χωρίου, ἀφοῦ τὸ χαλκίζοντες μποροῦμε ἀβίαστα νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἀποτελεῖ τὸ

42. Πρβ. καὶ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 1, 2 [XII 418, 3-4 K.]: κατασχάσας κατάχριε [sc. τὸν τόπον] σηπίας τῶ μέλανι· Ὁρειβ., Ἱατρ. συν. ἐκλ. 104, 1 [CMG VI/2/2, σ. 283, 25-26]: σκωρίαν μολύβδου ἐν οἴνῳ αὐστηρῶ λεάνας καὶ καταχρίσας κατάπλασσε ἐπάνω φύλλα σεύτλου, κ.ἄ.· ἀκόμη πρβ. Ἄετ., Λόγ. ἱατρ. 13, 16 [σ. 272, 4-6 Ζερβός]: Ἐὰν δὲ ραγῶσιν αἱ φλυκτίδες καὶ ἔλκος γένηται, ὀξάλμη κατάντει· καὶ κριθᾶς κατακαύσας καὶ λεάνας κατάπλασσε.

43. Τὰ ἐπίθετα δηλ. προσδιορίζουν τὸ ζῶον (οὐδ.) καὶ ὄχι τὸν βασιλίσκον (ἄρσ.). Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ χωρίο, σ. 49, 31-33.

χρῶμα ὀλόκληρου τοῦ σώματος τῶν παρούρων· οὔτε τὸ χαλκίζοντες εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίνει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ χρῶμα.⁴⁴

Ὑπὲρ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ υἰοθετούμενη διόρθωση, καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση κανένα οὐσιαστικὸ στὴ θέση αὐτὴ (οὔτε τὸ χρῶμα οὔτε τὸ σῶμα), συνηγορεῖ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, σ. 53, 32: τὸ δὲ σκωλήκιόν ἐστιν ἐπίμηκες, φαιὸν καὶ μάλιστα τὰ περὶ τὴν κεφαλὴν. Βλ. ἐπίσης τὸ χωρίο, σ. 55, 19-20: ὁ μύαγρος ὄφεις τὸ μήκιστον εὐρίσκεται πῆχτος ἑνός, κατερράντισται δὲ ῥάνισι πελιδναῖς (ἡ τελευταία πρόταση ἀναφέρεται στὸ χρῶμα τοῦ μύαγρου, χωρὶς καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ δημιουργεῖται κάποια ἀσάφεια ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῶν οὐσιαστικῶν σῶμα ἢ χρῶμα).

σ. 58, 15-17: εἰώθασι δὲ καὶ φλύκταιναι ἐπανίστασθαι ὡς ἀπὸ πυρός, †πυρῶδες καταρρέον ἢ κυανοῦν† παρακολουθεῖ δὲ τοῖς πεπληγμένοις καὶ πνευμάτωσις.

Στὸ παραπάνω χωρίο πρὸς ἀποκατάσταση τῆς συντακτικῆς τάξης καὶ τοῦ νοήματος πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες διορθώσεις:

(α) τὸ πυρῶδες πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ πυρ(ρ)ῶδες («ξανθοκόκκινο», «ἐρυθρό»). Ἐξ ἄλλου εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθετο, ὅπως καὶ τὸ ἐπόμενο μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται διαζευκτικά, ἀναφέρεται στὸ χρῶμα τοῦ ἐκκρίματος, τὸ ὁποῖο εἶναι πυρῶδες ἢ κυανοῦν· προφανῶς ὁ γραφέας παρασύρθηκε στὸ λάθος αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενη γενικὴ πυρός. Πρβ. Γαλην., Π. εὐχυμ. καὶ κακοχ. τροφ. 1 [VI 751, 13-16 K.]: οὐδενὸς εἶδον αἶμα χρηστὸν ἐκκριθέν, ὁποῖον ἐκ τῶν ὑγιεινῶν σωματικῶν ὄραται κενούμενον, ἀλλ' ἤτοι πυρρότερον ἢ μελάντερον ἢ ὀρωδέστερον ἢ δριμύστων ἴδιο, Π. τῶν πεπονθ. τόπ. 2, 10 [VIII 121, 6-8 K.]: καὶ γὰρ ἐρυθρὸν ἐνίοτε καὶ ξανθὸν καὶ πυρρὸν ἀφρῶδές τε καὶ μέλαν καὶ πελιδνὸν φαίνεται [sc. τὸ πτύελον].

(β) τὸ καταρρέον πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ καταρρέουσαι [sc. αἱ φλύκταινες].

Μὲ τίς παραπάνω προτάσεις αἴρεται τὸ πρόβλημα ποῦ ἐπισημαίνει ἡ ἐκδότρια, καὶ τὸ χωρίο ἀποκαθίσταται ὡς ἑξῆς:

εἰώθασι δὲ καὶ φλύκταιναι ἐπανίστασθαι ὡς ἀπὸ πυρός, πυρ(ρ)ῶδες καταρρέου(σαι) ἢ κυανοῦν, παρακολουθεῖ δὲ τοῖς πεπληγμένοις καὶ πνευμάτωσις

44. Σημειῶνω βέβαια ὅτι σὲ ἀνάλογα συμφραζόμενα συνήθως παραδίδονται τὰ οὐσιαστικά χρῶμα, βλ. σ. 53, 21: τῷ χρώματι δὲ μέλαν (ράγιον)· σ. 56, 29-30 (ἀγαθοδαίμων), ἢ χροιά, βλ. σ. 54, 30-31: χροιάν δὲ ὑπόπυρρον (πρηστήρ), σ. 57, 4-5 (τυφλίας), κ.ά.

(δηλαδή: «συνήθως προκαλοῦνται καὶ φλύκταινες, παρόμοιες μὲ αὐτὲς ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ φωτιά, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ρέει (ὕγρὸ) ἐρυθρὸ ἢ κυανοῦν ...»).

σ. 58, 22-24: ἢ εὐζώμου ἢ μελιλώτου ἢ πάνακος ρίζαν ἢ κισσοῦ καρπὸν λευκὸν ἢ ἀβροτόνου ἢ σισυμβρίου ἢ ῥόδων φύλλων ἢ νάρδου ἢ κνήκου. ἕκαστον τούτων πόντιζε λεῖα μετ' οἴνου.

Μὲ βάση τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου αὐτοῦ εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ τελευταία φράση του πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἑξῆς:

... ἕκαστον τούτων πόντιζε λεῖον μετ' οἴνου.

σ. 60, 23: εἰ δὲ [...] προδηχθεῖς β' πάρεχε.

Μετὰ τὸ δὲ στὸν κώδ. V, φ. 483r, ὑπάρχει ἓνα μικρὸ κενὸ (περίπου πέντε γραμμάτων κατὰ τὴν ἐκδότρια). Πιθανότατα τὸ κείμενο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς:

εἰ δὲ (εἴη) προδηχθεῖς, β' πάρεχε.

Βλ. καὶ λίγο παραπάνω, στὴν ἴδια ἐνότητα συνταγῶν, σ. 60, 12-13: εἴ δὲ εἴη προδεδηγμένος, ἐπὶ πλείονας ἡμέρας πάρεχε.

σ. 60, 30: ἄλλο· κινέαν καύσας ἕως ἀνθρακιά γένηται.

Τὸ κινέαν, ποὺ ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδότριας ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου κυναίαν, πρέπει πιθανότατα νὰ διορθωθεῖ σὲ κινείαν.⁴⁵

Τὸ οὖσ. κινέα ἐντοπιζεται μία μόνο φορὰ στὸν Διοσκουρίδῃ ὡς ἐναλλακτικὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ κυνοκράμβη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ἀναγράφεται καμιά θεραπευτικὴ δρᾶση τοῦ ἐν λόγω φυτοῦ σὲ περιπτώσεις δηγμάτων ἰοβόλων ζώων· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 4, 190 RV [II 337, 10-338, 3 Wellmann]: κινέα ἢ κυνοκράμβη ... δύναμιν δὲ ἔχει ὃ τε καυλὸς καὶ τὰ φύλλα πινόμενα κοιλίας κινητικὴν λαχανεύμενα, καθεψομένων τε τὸ ὕδωρ ἄγει χολὴν καὶ ὕδατῶδη. Ἀντίθετα φαίνεται πιθανότερο τὸ παραδεδομένο κυναίαν νὰ προέκυψε ἀπὸ ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τοῦ κινείαν [sc. κόπρον]. Δὲν διαπιστώθηκε βέβαια χρῆση κινείας κόπρου γιὰ ἴαση πληγῶν ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἰοβόλα,⁴⁶ εἶναι γνωστὴ ὅμως ἡ χρῆση τῆς

45. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ σημειῶν ὅτι ἡ πολυμορφία τῶν διαφόρων λέξεων ποὺ διατηρεῖ στὴν ἔκδοση ἢ Ihm καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἐκθέτει στὴν Εἰσαγωγή τῆς μιὰ λαθασμένη μεθοδολογικὴ ἀντιμετώπιση (βλ. *Der Traktat*, σ. 39), πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ σὲ ἐπόμενη ἔκδοση τοῦ ἔργου.

46. Γιὰ τὴν κινεία κόπρον καὶ τὶς θεραπευτικὲς ιδιότητές τῆς βλ. Γαλην., Π. κρᾶσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 10, 2 [XII 291, 10-292, 19 K.]· γιὰ τὴν κινεία κόπρον ὡς συστατικὸ διαφόρων φαρμάκων βλ. στὸν ἴδιο, Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 6, 7 [XII 954, 7 K.]· αὐτόθι

κόπρου ἄλλων ζώων ὡς ἀποτρεπτικὴ ἰοβόλων καὶ ἐπίσης δραστικὴ τόσο σὲ δῆγματα ἰοβόλων ὅσο καὶ κατὰ δηλητηρίων φαρμάκων· βλ. Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 2, 80 [I 161, 24-162, 2 Wellmann]: *ιδίως δὲ ἄρρενος βοῶς βόλβιτον ... διώκει δὲ καὶ κώνωπας θυμιαθέν· αὐτόθι* [I 162, 8-9 Wellmann]: *αἰγῶν δὲ σπύραθοι ... ἐψηθεῖσαι δὲ μετ' ὄξους ἢ οἴνου ἐπιτίθενται πρὸς ἐρπετῶν δῆγματα· αὐτόθι* [I 163, 2-4 Wellmann]: *ἡ δὲ τοῦ ἐξ ἀγέλης ὄνου ποηφάγου ἄφοδος ξηρὰ χυλισθεῖσα ἐν οἴνῳ καὶ ποθεῖσα σκορπιοπλήκτοις σφόδρα βοηθεῖ· αὐτόθι* [I 163, 8-9 Wellmann]: *καὶ ἡ τῶν ἀλεκτοριδῶν δὲ [sc. κόπρος] ταυτὰ ποιεῖ, ἐνδεέστερον μέντοι, πλὴν ἰδίως πρὸς μύκητας θανασίμους.*

σ. 61, 14-15: *ἐπὶ δὲ τῆς χρείας χρῶ μετὰ κηρωτῆς (<...> κυπρίνου, καὶ προλούσας ἐπιτίθει.*

Ἡ ἐκδότρια σημειώνει ὅτι ἔχει ἐκπέσει κείμενο ἀνάμεσα στὶς λέξεις κηρωτῆς καὶ κυπρίνου· σίγουρα ὅμως δὲν ὑφίσταται χάσμα, ἀρκεῖ τὸ κυπρίνου νὰ διορθωθεῖ σὲ κυπρίνης καὶ τὸ χωρίο νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἐπὶ δὲ τῆς χρείας χρῶ μετὰ κηρωτῆς κ υ π ρ ί ν η ς , καὶ προλούσας ἐπιτίθει.

Γιὰ τὴν κυπρίνην κηρωτὴν βλ. ἐνδεικτικὰ Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 3, 2 [XII 669, 7 K.]: *ἡ κηρωτὴ ῥοδίνῃ ἢ κυπρίνῃ πηγάνῳ ἀναληφθεῖσα· αὐτόθι* [XII 672, 16 K.]. ὁ.π. 9, 2 [XIII 255, 9-10 K.], κ.ἄ.· Ὁρειβ., Ἰατρ. συν. ἐκλ. 33 [CMG VI/2/2, σ. 197, 11]. ὁ.π. 69, 3 [CMG VI/2/2, σ. 232, 16-17], κ.ἄ.· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 6, 3 [CMG VIII/2, σ. 130, 17-18]. ὁ.π. 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 474, 16]. ὁ.π. 16, 67 [σ. 101, 27 Ζερβός], κ.ἄ.· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 30 [CMG IX/1, σ. 212, 5]. ὁ.π. 3, 64 [CMG IX/1, σ. 280, 27-28]. ὁ.π. 3, 77 [CMG IX/1, σ. 298, 17]: *μετὰ κηρωτῆς κυπρίνης, κ.ἄ.*

σ. 61, 28-35: *διαγινώσκειται τοίνυν τούτῳ τῷ τρόπῳ· κάρυα βασιλικὰ λαβῶν λείωσον καὶ ποιήσας ὡς φάρμακον, κατάπλασον τὸ ἔλκος [sc. τῶν λυσοδῆκτων], καὶ τῇ ἐξῆς [sc. ἡμέρᾳ] ἐπιλύσας παράθες ἐν βρώσει ὄρνιθι. καὶ εἰ μὲν ἔχει τι ἐγκατάλειμμα τοῦ ἰοῦ τὸ ἔλκος, οὐχ ἄψεται. εἰ δὲ καὶ ὑπὸ λιμοῦ βιασθὲν φάγοι, ἀπόλλυται. τοῦτο δὲ ποιεῖ ἄχρις ἂν φαγοῦσα ἢ ὄρνις μὴ ἀποθάνῃ. ὅταν δὲ τοῦτο γένηται, τότε εἰς οὐλὴν ἄγε τὸ ἔλκος· οὐ γὰρ ἔστι τι ἐν τῷ σώματι τοῦ ἰοῦ. οὕτω ποιῶν οὐχ ἀμάρτοις.*

[XII 955, 7-8 K.]· αὐτόθι [XII 956, 3-4 K.]. ὁ.π. 9, 1 [XIII 234, 17 K.], κ.ἄ.· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 2, 111 [CMG VIII/1, σσ. 192, 25-193, 7] (γενικὰ γιὰ τὴν κυνεῖα κόπρου· γιὰ τὴν κόπρου αὐτὴ ὡς συστατικὸ φαρμάκων βλ. στὸν ἴδιο, ὁ.π. 8, 49 [CMG VIII/2, σ. 475, 7], κ.ἄ.· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 27 [CMG IX/1, σ. 204, 19]. ὁ.π. 7, 17 [CMG IX/2, σ. 366, 17], κ.ἄ.

Ἡ μετοχὴ βιασθὲν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ βιασθεῖσα, ἀφοῦ ὑποκείμενό της εἶναι ἡ ὄρνις· βλ. καὶ λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο χωρίο: ἄν φαγοῦσα ἡ ὄρνις.

Στὴν τελευταία φράση οὕτω ποιῶν οὐκ ἀμάρτοις ἀπαιτεῖται ἡ προσθήκη τοῦ ἄν πρὶν ἀπὸ τὸ ἀμάρτοις, ὥστε νὰ προκύψει ἡ ἀπαιτούμενη δυννητικὴ εὐκτική, δηλαδή: οὕτω ποιῶν οὐκ (ἄν) ἀμάρτοις.⁴⁷

σ. 62, 6-10: *χρῶ γύρευος γο. γ', ψιμμίθης γο. α', λίθου ἀργυροῦ γο. β', κηροῦ γο. β', ἐλαίου τὸ ἀρκοῦν. λείου τὴν γῦριν καὶ τὸ ψιμμίθιον καὶ τὴν λιθάργυρον, καὶ τήξας τὸν κηρὸν σὺν τῷ ἐλαίῳ κατάχεε κατὰ τῶν ξηρῶν καὶ λειώσας χρῶ. εἰ δὲ καὶ μοτοῦ δέοιτο τὸ πάθος, ῥοδίνῳ †ἐξ αὐτοῦ ἀναλύσας† χρῶ.*

Ἡ ἐκδότρια θέτει τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναλύσας ἀνάμεσα σὲ σταυρούς, μὴ κατανοώντας τὸ νόημα τῶν εὐρύτερων συμφραζομένων. Στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο, ἀφοῦ καταγραφεῖ τὸ φάρμακο πρὸς κροκοδειλοβρώτους, μὲ τὴ φράση *εἰ δὲ ... χρῶ* σημειώνεται καὶ μιὰ ἐπὶ πλέον χρῆση του, ἡ ὁποία δηλώνεται σαφῶς: «ἄν τὸ πάθος [sc. τὸ δῆγμα ἀπὸ κροκόδειλο] χρειάζεται καὶ ἐπίδεση,⁴⁸ χρησιμοποίησε ἀπὸ αὐτό [sc. ἀπὸ τὸ φάρμακο ποῦ ἤδη ἀναγράφηκε], διαλύοντάς το μὲ ροδέλαιο».

Συνεπῶς τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζεται κανένα πρόβλημα στὴν παράδοσή του, καὶ φυσικὰ οἱ σταυροὶ πρέπει νὰ ἀπαλειφθοῦν.

Πρβ. καὶ στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο τοῦ ἴδιου ἔργου, ὅπου ἀναγράφεται μιὰ ἔμπλαστρος πρὸς παντὸς θηρίου βρώσεις· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ βασικὴ χρῆση της ἐπισημαίνεται, σ. 62, 28-29: *γίνεται δὲ καὶ ἔμμοτος σὺν τῷ ῥοδίνῳ.*

σ. 62, 12-15: *πάντες γὰρ οἱ ἐν τῷ τόπῳ ὄντες αἰλουροὶ συντρέχουσι φυσικῇ τιμωρίᾳ πρὸς τὸν βλαβέντα ὑπὸ τοῦ κροκοδείλου κατ' αὐτοῦ ἀπουρῆσαι. ἀ π ο υ ρ ῆ σ α ν τ α δὲ σῆψιν ἀπεργάζονται τῷ μορίῳ καὶ κίνδυνον καὶ θάνατον.*

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ ἀπουρήσαντα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀπουρήσαντες [sc. οἱ αἰλουροὶ].

47. Πρβ. καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀνάλογες ἐκφράσεις, Γαλην., Π. φυσ. δυν. 1, 5 [Π 11, 2-3 K. = Gal. scr. min. III 108, 15-17]: *ἦν δὲ καὶ ὕλην τοῦ ζώου καλῶν, ... οὐκ ἄν ἀμάρτοις*. ὁ.π. 2, 9 [Π 135, 9-10 K. = Gal. scr. min. III 109, 11-12]: *τὸ δ' ἐτέρῳ τὴν μέλαιναν εἰκάζων, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*. στὸν ἴδιο, Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 6, 3 [XII 913, 3 K.]: *πάντως μὲν δύο καὶ τρεῖς ποτε μίξας, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 12, 42 [σ. 72, 13 Ζερβός]: *καὶ ζύμην ὀλίγην ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ μίξας, οὐκ ἄν ἀμάρτοις*. ὁ.π. 12, 67 [σ. 117, 21-22 Ζερβός]: *τῆ τε οὖν γεύσει κρίνων τὸ φάρμακον, οὐκ ἄν ἀμάρτοις, κ.ἄ.*

48. Βλ. R. J. Durling, *A Dictionary of the Medical Terms in Galen* [Studies in Ancient Medicine 5], Leiden - Νέα Υόρκη - Κολωνία 1993, σ. 239, λ. μοτός, ὁ· πρβ. ἐπίσης σ. 152, λ. ἔμμοτον, τό.

σ. 63, 31-34: ἄλλο [sc. πρὸς κώνωπας]· χύτραν πολύοπον πάνυ κατασκευάσας καὶ ἐμβαλῶν[†] λύχνον λάβρως ἀνάπτων, ἐπιτίθει κατ' αὐτοῦ τὴν χύτραν κατακέφαλα ἐναποκλείων τὸν λύχνον. καὶ πάντες ἐκεῖ διαδραμόντες φλέγονται τὰς πτέρυγας.

Στὸ κεφάλαιο Πρὸς κώνωπας γίνεται λόγος γιὰ τὴν προφύλαξη ἀπὸ τοὺς κώνωπες, τὴν παρεμπόδιση τῆς εἰσόδου τους στὴν οἰκία καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἢ τὴν ἐξολόθρευση ὧσων βρίσκονται ἤδη μέσα σ' αὐτήν. Τὴν ἀπομάκρυνση τῶν κωνώπων ἀφοροῦν τρία σκευάσματα ποὺ προηγούνται τοῦ κειμένου ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ· στὰ δύο ἀπὸ αὐτά, προκειμένου νὰ δηλωθεῖ τὸ σημεῖο ὅπου καίγεται ἢ τοποθετεῖται τὸ διωκτικὸ τῶν ἐντόμων, χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου.⁴⁹ Τὴν ἐξολόθρευση τῶν κωνώπων ποὺ ἔχουν εἰσέλθει στὴν οἰκία ἀφορᾷ ἓνα ἐπόμενο σκευάσμα, αὐτὸ δηλαδή ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ. Θεωρῶ λοιπὸν ὅτι τὸ πρόβλημα ποὺ σημειώνει ἡ ἐκδότρια στὸ σχετικὸ χωρίο προέκυψε ἀπὸ τὴν παράλειψη σ' αὐτὸ τῆς ἔκφρασης ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου, ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῆς μνείας τῆς στὰ δύο προηγούμενα συντομότατα σκευάσματα, ἐνῶ μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἀπαλείφεται κάθε συντακτικὴ καὶ νοηματικὴ ἀταξία ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ ἐν λόγω χωρίου, ὅπου ἡ ἐκδότρια θέτει σταυρούς.

Μιὰ δευτέρη παρατήρηση στὸ ἴδιο χωρίο ἀφορᾷ τὴ μετοχὴ ἀνάπτων· πρόκειται γιὰ διόρθωση τῆς ἐκδότριας ἀντὶ τῆς παραδεδομένης γραφῆς ἀνάπτοντα (βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 32). Προφανῶς αὐτὴ ἡ μετοχὴ ἐνεστώτα δὲν ἔχει τὸ ἴδιο ὑποκείμενο μὲ τις μετοχές κατασκευάσας καὶ ἐμβαλῶν ποὺ προηγούνται καὶ εἶναι χρόνου ἀορίστου. Ἀντίθετα ὀρθὴ εἶναι ἡ παραδεδομένη γραφὴ ἀνάπτοντα, ἡ ὁποία συνάπτεται μὲ τὴν αἰτ. λύχνον (δηλ.: «... καὶ ἀφοῦ βάλεις στὸ μέσον τῆς οἰκίας λύχνο ποὺ καίει ἔντονα ...»)⁵⁰.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὸ παραπάνω κείμενο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἀκολούθως:

ἄλλο [sc. πρὸς κώνωπας]· χύτραν πολύοπον πάνυ κατασκευάσας, καὶ ἐμβαλῶν (ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου) λύχνον λάβρως ἀνάπτοντα, ἐπιτίθει κατ' αὐτοῦ τὴν χύτραν κατακέφαλα, ἐναποκλείων τὸν λύχνον, καὶ πάντες ἐκεῖ διαδραμόντες φλέγονται τὰς πτέρυγας.

49. Βλ. Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. 45 [σ. 63, 25 Ihm]: ἄλλο· βόλβιθον βοὸς ἀγελαίας ὑπόκασσον ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου καὶ διώξεις [sc. τοὺς κώνωπας], καὶ αὐτόθι [σ. 63, 29-30 Ihm]: ἄλλο· λαβῶν σπόγγον ὄξει ἀποβρέξας κρέμα ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου ἢ πρὸς κεφαλῆς· καὶ πάντα ἐλευθερώσεις τοὺς ἐν οἴκῳ.

50. Τὸ ρ. ἀνάπτω στὸ προκείμενο χωρίο εἶναι ἀμετάβατο· βλ. καὶ LSJ στὸ λ.

σ. 65, 28-33: ἔτι δὲ κύστιν ἐκταράττοντος [sc. τοῦ δηλητηρίου], ἐγκαθίστασι χρῆστέον θερμῶ ὕδατι καὶ ὕδρευλαίῳ ... ἐπὶ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ἤδη δεδραμηκότος, ἐμβροχῶν (ταῖς) διὰ γλυκέος ἐλαίου θερμοῦ, πυρίαις τε καὶ καταπλάσμασι ...

Ἡ γενικὴ ἐμβροχῶν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ δοτικὴ, δηλαδή:

χρηστέον ... ἐμβροχαῖς ... (πυρίαις ... καταπλάσμασι ...).

σ. 66, 17-20: πρὸς δὲ τὰ {κατὰ} μετὰ φύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ἄλλα σὺν ὀξομέλιτι διδόμενα ἄγαν ὠφελεῖ. πρὸς δὲ τὰ μεθ' ἐλκώσεως ἀναιροῦντα οἶνον μίξας μέλιτι σὺν ἐλαίῳ δίδου ὡς πλεῖστον. καὶ τὸ κίτρον δὲ προεσθιόμενον παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ ἀντιπαθὲς {γάρ} ἐστίν. Ἀφρικανὸς μάρτυς, αὐτόπτης γεγωνῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως.

Στὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

(α) Στὴ φράση πρὸς δὲ τὰ {κατὰ} μετὰ φύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ὁ ὀβελισμὸς εἶναι περιττός· ἀρκεῖ νὰ ἀλλάξουν θέση οἱ προθέσεις κατὰ καὶ μετὰ. Ἐξ ἄλλου ὁ συνήθης ὄρος γιὰ τὴ δράση τῶν δηλητηρίων ποὺ ἐπιφέρουν τὸν θάνατο μὲ πάγωμα τοῦ σώματος εἶναι κατάψυξις καὶ ὄχι ψῦξις· βλ. Γαλην., Π. κράσ. καὶ δυν. ἀπλ. φαρμ. 3, 6 [XI 551, 17-552, 1 K.]: ἐπεὶ τό γε κώνειον οὐ μόνον οὐ καταψύξει τοὺς ψάρας οὐδ' ἀναίρει καθάπερ ἡμᾶς· ὁ.π. 10, 2 [XII 258, 17-18 K.]· [Διοσκουρ.], Π.δηλητ. 17: Μήκωνος δὲ ὁποῦ ποθέντος παρακολουθεῖ καταφορὰ μετὰ καταψύξεως· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 43 [CMG IX/2, σ. 32, 15-16]: Μήκωνος δὲ ποθέντι ὁπῶ παρακολουθεῖ καταφορὰ μετὰ καταψύξεως.⁵¹

(β) Ἡ ἐκδότρια θεωρεῖ ὅτι ὁ τύπος ἄλλα εἶναι (1) στὸ σχολιαζόμενο χωρίο (σ. 66, 17) ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ (ἄλλα διδόμενα), ἐνῶ (2) στὸ εὑρετήριο ὀνομαστικὴ ἐνικοῦ, βλ. στὸ λ. ἄλλα(ς). Ὡστόσο ὁ τύπος ἄλλα ὡς ὀνομαστικὴ οὐδετέρου δὲν ἐντοπίζεται σὲ κανένα, τουλάχιστον ἐκδεδομένο, κείμενο· μαρτυρεῖται μόνον ὡς αἰτιατικὴ ἐνικοῦ τοῦ οὐσ. ἄλς, ἀλός, ὁ· βλ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 5, 5 [XII 866, 5 K.]: ἄλλα ὀρυκτὸν μέλιτι φυράσας (πρόκειται γιὰ αἰτ. ἐνικοῦ τοῦ οὐσ. ἄλς)· αὐτόθι [XII 891, 12 K.]: ἄλας περίπασσε (πρόκειται γιὰ αἰτ. πληθ. τοῦ οὐσ. ἄλς ἢ γιὰ αἰτ. ἐνικοῦ τοῦ οὐδ. ἄλας)· Ὀρειβ., Ἰατρ. συν. 4, 7 [CMG VI/1/1, σ. 104, 4]: τὸν δ' ἄλλα μέτριον ἐμβάλλειν· ὁ.π. 4, 9 [CMG VI/1/1, σ. 107, 18-19]: τὸν δ' ἄλλα ἱκανὸν καταπάσσειν, κτλ.⁵²

51. Βλ. ὁμως στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ κώνειο στὸν Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 42 [CMG IX/2, σ. 32, 3] (ψῦξις).

52. Εἶναι προφανῶς ἐντελῶς ἐσφαλμένο νὰ υἱοθετεῖ κάποιος ἀμάρτυρους τύπους, ἐνῶ ὑπάρχει δυνατότητα τὰ προβλήματα τοῦ κειμένου νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ βᾶση παράλληλα χωρία εἴτε τοῦ ἴδιου ἔργου εἴτε ἄλλων παρόμοιου περιεχομένου. Ἐπισημαίνω ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ

Συνεπῶς τὸ ἄλλα ... διδόμενα πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ σὲ ἄλας ... διδόμενον.

Βλ. καὶ λίγο παραπάνω, σ. 46, 8: ἡ ἄλας σὺν πίσση ὑγρᾶ λειωθέν.⁵³

(γ) Ὅσον ἀφορᾶ τὴν πρόταση καὶ τὸ κίτρον δὲ προσεθιόμενον παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ ἀντιπαθὲς {γάρ} ἐστίν, θεωρῶ πιθανότερο νὰ πρόκειται γιὰ δύο προτάσεις, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν πρώτη ἔχει ἐκπέσει τὸ ρῆμα, ὁπότε δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ὀβελισμὸς τοῦ γάρ ἀπὸ τὸν Rohde (βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ. 20). Ὡς πιθανότερη θεωρῶ τὴ συμπλήρωση τοῦ χωρίου μὲ τὸ ρῆμα βοηθεῖ.

Γιὰ τὴν προσθήκη τοῦ βοηθεῖ, καὶ γενικὰ γιὰ τὴ μορφή τῶν δύο τελευταίων προτάσεων, βλέπε καὶ τὴ φράση μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει τὸ κεφάλαιο Προφυλακτικὰ δηλητηρίων ἀπλᾶ βοηθήματα, στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται καὶ τὸ κείμενο ποῦ ἐξετάζεται ἐδῶ (σ. 66, 7-8): τὰ προφυλακτικὰ βοηθήματα ἀντιπαθῶς ἔχοντα πρὸς τὰ δηλητήρια βοηθεῖ.⁵⁴

(δ) Τὴν τελευταία πρόταση τοῦ παραπάνω χωρίου ὁ Rohde τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸ προηγούμενο κείμενο μὲ ἄνω τελεία, ἐνῶ ἡ Ihm μὲ τελεία· ἔτσι προκύπτει μιὰ πρόταση χωρὶς ρῆμα, καὶ χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐννοεῖται εὐκολα. Συνεπῶς ὁποιαδήποτε στίξη τοῦ κειμένου καὶ ἂν γίνεαι ἀποδεκτὴ, ἡ φράση Ἀφρικανὸς ... βασιλέως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελεῖ μόνη τῆς ἡμιπερίοδο ἢ περίοδο. Γι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ προηγούμενα μὲ τὸ ὤς, καὶ ἡ στίξη νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:⁵⁵

ἐκδότρια, ἐνῶ στὴ σ. 39 τῆς Εἰσαγωγῆς τῆς κάνει λόγο γιὰ δύο μόνον τύπους τοῦ οὐσιαστικοῦ ποῦ σχολιάζεται ἐδῶ, στὸ Εὐρετήριο τῆς ἐκδοσης (σ. 156) συμπεριλαμβάνει καὶ τὸν τύπο ἄλς. Ἐτσι τὴν πτώση ἄλας τῆς φράσης, σ. 50, 9: ἡ ἄλας σὺν ὀξομέλιτι κατὰπλασσε, τὴν ἐκλαμβάνει προφανῶς ὡς αἰτ. πληθ., ἀφοῦ ἡ σχετικὴ παραπομπὴ καταγράφεται στὸ λ. ἄλς· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ χωρίο, σ. 52, 6: ἡ ἄλας μετὰ σταφίδων ἐπιτίθει (οἱ ὑπόλοιπες παραπομπὲς ποῦ περιλαμβάνονται στὸ λ. αὐτὸ ἀφοροῦν πτώσεις τοῦ οὐσ. ἄλς). Ἀπὸ τὰ παραπάνω καθίσταται σαφὴς ὁ ἀμέθοδος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκδότρια ἀντιμετωπίζει τὸ κείμενο.

53. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι καὶ στὸν Φιλούμενο, Π. ἰοβ. 5 [CMG X/1/1, σ. 10, 7]: ἄλας λείον (καὶ σὲ ἄλλα δύο χωρία) μαρτυρεῖται τὸ οὐσ. ἄλας (οὐδ.), ἀλλὰ καὶ οἱ πτώσεις ἄλός, ἀλί, ἀλών, ἀλσίν, οἱ ὁποῖες προέρχονται κανονικὰ ἀπὸ τὸ ἄρσ. ἄλς, ἀλλὰ ὁ ἐκδότης τοῦ Φιλουμένου M. Wellmann, προφανῶς ἐπειδὴ στὸ ἐν λόγω ἔργο μαρτυρεῖται μόνον ἡ ὀνομαστικὴ ἄλας, τό, τὶς θεωρεῖ πτώσεις αὐτοῦ τοῦ οὐδετέρου οὐσιαστικοῦ, καὶ τὶς καταγράφει στὸ σύνολό τους στ. λ. ἄλας.

54. Κατὰ δεῦτερο λόγο στὸ σχολιαζόμενο χωρίο θὰ μπορούσε νὰ προταθεῖ ἡ διόρθωση (ἄγαν) ὠφελεῖ. Πρβ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 1, 115 [I 109, 8 Wellmann]: δύνανται δὲ ἔχει [sc. τὰ κίτρια] ποθέντα ἐν οἴνῳ ἀντενεργεῖν θανασίμοις.

55. Πρβ. Φιλούμ., Π. ἰοβ. 15 [CMG X/1/1, σ. 19, 10-11]: μᾶλλον δὲ κατὰ (τὰ) νῶτα, ὡς καὶ Νίκανδρος μαρτυρεῖ οὕτως· Γαλην., Π. τῶν Ἱπποκρ. καὶ Πλάτων. δογμ. 2, 3: ὡς αὐτὸς ὁ Χρῦσιππος ἔργῳ μαρτυρεῖ· στὸν ἴδιο, Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Ἐπιδημ. Α' 3, 5 [XVII/A, σ. 278, 9-10 K.]: μέμνησο τοιγαροῦν, ὡς ἡ πείρα μαρτυρεῖ· Ὀρειβ., Σύν. πρὸς Εὐστάθ. 3, 143 [CMG VI/3, σ. 104, 12]: δριμὺν γάρ ἐστι καὶ ἔλκοι, ὡς καὶ ὁ Γαληνὸς μαρτυρεῖ· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 3, 26 [CMG IX/1, σ. 203, 12]: ὅσα περὶ τράχηλον, ὡς μαρτυρεῖ Γαληνός, κ.ἄ. Πρβ.

... ἀντιπαθὲς γάρ ἐστιν, ὡς Ἀφρικανός [sc. φησί], μάρτυς αὐτόπτης
γεγονῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως

(δηλ.: «γιατὶ εἶναι ἀντιφάρμακο, ὅπως λέει ὁ Ἀφρικανός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε
αὐτόπτης μάρτυρας στὴν περίπτωση τοῦ βασιλιᾶ Ἀντιγόνου»⁵⁶).

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω τὸ σύνολο τοῦ ἐξεταζόμενου χωρίου
πιθανότατα πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ ὡς ἐξῆς:

πρὸς δὲ τὰ μετὰ καταψύξεως ἀναιροῦντα [sc. δηλητήρια] ἄλας σὺν
ὑδρομέλιτι διδόμενον ἄγαν ὠφελεῖ. πρὸς δὲ τὰ μεθ' ἐλκώσεως
ἀναιροῦντα οἶνον μίξας μέλιτι σὺν ἐλαίῳ δίδου ὡς πλεῖστον. καὶ τὸ
κίτρον δὲ προσεθιόμενον παντὶ θανασίμῳ δηλητηρίῳ (βοηθεῖ)
ἀντιπαθὲς γάρ ἐστιν, ὡς Ἀφρικανός, μάρτυς αὐτόπτης γεγονῶς
ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως.

σ. 67, 5: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος πρὸς δηλητήρια] Ἀντιγόνου τοῦ Νικαέως
ἦν ἐκέκτητο καὶ Θεόδωρος ὁ Μακεδών.

Πιθανότατα ἢ μᾶλλον ἀδόκιμη καὶ ἀσυνήθιστη σὲ παρόμοια συμφρα-
ζόμενα ἔκφραση ἦν ἐκέκτητο («τὴν ὁποία εἶχε στὴν κατοχὴ του ...»!)
πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἧ ἐκέχρητο («τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσε καὶ ὁ
Θεόδωρος ὁ Μακεδών»). Ἐξ ἄλλου τὸ ἦν ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ E.
Rohde ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ἧ (βλ. κριτ. ὑπόμν. στὸν στίχ.).⁵⁷

Γιὰ τὴν ἔκφραση ἧ ἐκέχρητο καὶ τὶς διάφορες παραλλαγές της βλ.
Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 3, 1 [XII 625, 1-2 K.]: ὠτική ἐκ τῶν
Γάλλου ἧ χρῶμαι· ὁ.π. 7, 2 [XIII 17, 5 K.]: ἀρτηριακὴ ἢ Βλάστου, ἧ
χρῶμαι· αὐτόθι [XIII 31, 6-8 K.]: ἀρτηριακὴ ... ἧ χρῶμαι ἐκ τῶν Ἀπολ-

ἀκόμη καὶ Ἀνών. [Αἰλ. Προμ.;], Π. τῶν ἰοβ. καὶ δηλητ. 27 [σ. 57, 22 Ihm]: Δημόκριτος δὲ
ἱστορεῖ ὡς καὶ αὐτόπτης τοῦ ζώου γεγονῶς, ταῦτα.

56. Στὴν προκείμενη περίπτωση ἡ μετοχὴ γεγονῶς δὲν ἔχει τὴ σημασία γιὰ τὴν ὁποία
κάνει λόγο ὁ E. Rohde, «Γέγονε in der Biographica des Suidas», *RhM* 33 (1878) 161-220 καὶ
638· 34 (1879) 620- 622 [= E. Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, Tübingen und Leipzig 1901, σσ.
114-184]. Ἐξ ἄλλου στίς περιπτώσεις ποὺ καταγράφει ὁ Γερμανὸς φιλόλογος καὶ στίς
ὁποῖες τὸ γεγονῶς δηλώνει τὴν περίοδο τῆς ἀμῆς κάποιου προσώπου τὰ συμφραζόμενα
εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά. Ἀντίθετα στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο εἶναι λογικότερο νὰ δεχθῶμε
ὅτι ἡ φράση μάρτυς αὐτόπτης γεγονῶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως — ἄσχετα ἀπὸ τὴ
συγχρονιστικὴ ἀξία της— παραπέμπει σὲ κάποιον συγκεκριμένο συμβάν, προφανῶς στὴν
ἀποτροπὴ τῆς δηλητηρίασης τοῦ Ἀντιγόνου, γεγονὸς τοῦ ὁποῖου αὐτόπτης μάρτυρας
ὑπῆρξε ὁ Ἀφρικανός. Ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ
Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ Π. πυρστ. 5 [I 379, 1-4 Puschmann]: ἐνδέχεται δ' εἶναι καὶ γέροντα
νοσεῖν τριταῖον, ἅπαν τὸ εἶδος τοῦ γνησίου τριταίου καὶ πᾶσαν τὴν κίνησιν διαφυλάττοντα.
ἐγὼ γοῦν αὐτόπτης ἐγενόμην τούτων ἐπὶ τινος γέροντος, ὃς ἡμεῖς ξανθὴν χολήν. Γιὰ τὴν
ταύτιση τοῦ Ἀντιγόνου βλ. Rohde, «Aelius Promotus», σ. 282, σημ. 1 [= Rohde, *Kleine
Schriften*, τ. 1, σ. 401, σημ. 1].

57. Βλ. καὶ παραπάνω, τὸ σχόλιο στὴ σημ. 19.

λωνίου και Ἀλκμίωνος· Π. ἀντιδ. 2, 8 [XIV 147, 7 K.]: ταύτη Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρήτο· αὐτόθι [XIV 147, 13-14 K.]: Ἀντίδοτος Κωδίου Τούκου, ἧ̃ και Κρατερός ἐχρήσατο· πρβ. και Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 1, 2 [XII 384, 15-16 K.]: ὥστε και τὴν δίαιταν αὐτοῦ γινώσκειν, ἧ̃ μηνῶν ἤδη τριῶν ἢ τεττάρων ἐκέχρητο· Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 2, 111 [CMG VIII/1, σ. 192, 25-26]· ὁ.π. 15, 15 [σ. 88, 21-89, 1 Ζερβός]· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 4, 5 [CMG IX/1, σ. 326, 30-31], κ.ἄ.⁵⁸

σ. 67, 14-17: ἄλλη [sc. ἀντίδοτος] πρὸς πάντα καθόλου και πρὸς πάσας δόσεις φαρμάκων· ἀριστολογία παρέχε ἀπογεύσασθαι τοῖς ὑπονοοῦσι· και ἦν τι πικρᾶς ἀντιλάβωνται ποιότητος, οὗτοι κατὰ φύσιν ἔχουσιν· εἰ δὲ γλυκείας, φαρμακείαν (...).

Πιθανότατα τὸ χάσμα ποὺ ἡ ἐκδότρια ἐντοπίζει ὕστερα ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ φαρμακείαν πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς:

... φαρμακείαν (δεῖ ὑπονοεῖν).

Πρβ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 5, 113 [CMG VIII/2, σ. 95, 4-5]: εἰ δὲ και σφοδρὸν τὸν κίνδυνον ὑπονοεῖς ἔσεσθαι.

σ. 68, 17-18: και ἡ σιδήρου σκωρία και χρυσοῦ και ἀργύρου (...).

Τὸ χάσμα πιθανότατα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ:

και ἡ σιδήρου σκωρία και χρυσοῦ και ἀργύρου (βοηθεῖ).

Βλ. και τὴν πρώτη πρόταση τῆς ἐνότητας, ὅπου καταγράφονται τὰ φάρμακα κατὰ τῆς πόσεως τοῦ ἀκοντίτου, σ. 68, 12: βοηθοῦνται δὲ λαμβάνοντες πράσιον ...

σ. 68, 29-31: συμβαίνει δὲ ἅμα τῷ ληφθῆναι τὸ μὲν ὅλον σῶμα βαρύνεσθαι, τὴν δὲ γλῶσσαν παχύνεσθαι και τὰ χεῖλη μετ' οἰδήματος πλείστου (...) ἀναχρέμπτει τε και πτύει ξηρὰ και ῥήσεται τὰ οὖλα.

Ἡ ἐκδότρια μετὰ τὴ γενικὴ πλείστου σημειώνει χάσμα· τὸ κείμενο ὁμως δὲν ἔχει κανένα πρόβλημα, ἀρκεῖ ὕστερα ἀπὸ τὸ πλείστου νὰ τεθεῖ ἄνω τελεία:

... μετ' οἰδήματος πλείστου· ἀναχρέμπτει τε και πτύει ξηρὰ και ῥήσεται τὰ οὖλα,

(δηλαδῆ: «μόλις ληφθεῖ τὸ τοξικὸ, ὀλόκληρο τὸ σῶμα βαραίνει, ἐνῶ ἡ

58. Γιὰ τοὺς διαφόρους τύπους τοῦ ρήματος χρῶμαι σὲ σχέση μετὰ τὴν παράθεση και χρῆση ἰατρικῶν συνταγῶν βλ. G. Fabricius, *Galens Exzerpte aus älteren Pharmakologen* [Ars Medica, II/2], Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1972, σ. 109-110 (: «Die Formel φ̃ (ῥ) χρώμαι und ähnhliches»), και σ. 174-179 (: «φ̃ (ῥ) χρώμαι und verwandte Formeln»).

γλώσσα καὶ τὰ χεῖλη γίνονται παχειὰ μὲ ὑπερβολικὸ πρήξιμο· (ὁ ἄνθρωπος) βγάζει καὶ πτύει ξηρὰ (πτύελα) καὶ σχίζονται τὰ οὖλα του»).

Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑποκειμένων μέσα στὴν ἴδια περίοδο δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀσύνηθες στὰ ἱατρικὰ κείμενα. Βλ. παραπάνω, στὸ ἴδιο ἔργο, σ. 54, 10-11: *λιπαίνεται δὲ κηρωτῇ μαλακῇ ὅλον τὸ σῶμα, κατάπλασσε δὲ βολβῶ ἢ πολυγόνω*. Βλ. ἀκόμη Παῦλ. Νικ. 17 [σ. 74, 5-7 Ieraci Bio]: *μαρμαρυγαὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῖς ἀποφέρονται καὶ σκοτοδινίαι, καὶ τὴν κεφαλὴν κατακλίνουσι καθάπερ οἱ νυστάζοντες*. ὁ.π. 27 [σ. 88, 7-9 Ieraci Bio]: *παρέπετα δὲ αὐτοῖς λυγμός, καὶ φόβος γίνεται παντὸς ὕδατος· συνέλκονται δὲ οὗτοι καὶ σπῶνται καὶ κνίζουσι καὶ δάκνουσιν ἑαυτούς, κ.ἄ.*

σ. 68, 33-34: *καὶ βοᾷ τοῖς ὀφθαλμοῖς λοξὸν βλέπων, τρύζει δὲ καὶ τοὺς ὀδόντας καὶ {συνε}σπᾶται συνεχέστερον.*

Ὁ ὀβελισμὸς τοῦ *συνε* προτάθηκε ἀπὸ τὸν Schmidt (βλ. κριτ. ὑπομν. στὸν στίχ. 34) καὶ υἰοθετεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδότρια. Ἐάν ὅμως θεωρήσουμε πιθανὸ ὅτι τὸ λάθος προέκυψε ἀπὸ σφάλμα γραφέα ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ ρῆμα μὲ τὴν αὐξησὴ του, ἢ πιθανότερα ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὸ συνεχέστερον, τότε ὁ ὀβελισμὸς πρέπει νὰ περιορισθεῖ ὡς ἑξῆς:

... *συ{νε}σπᾶται συνεχέστερον.*

Πρβ. Γαλην., Π. τῶν ἐν τοῖς σφυγμ. αἰτ. 4, 20 [IX 195, 7-8 K.]: *πειρᾶται ἢ δύναιμις ἐπισπᾶσθαι συνεχέστερον*. Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἱατρ. 3, 18 [CMG IX/1, σ. 164, 11]: *ἐπειδὴ τὰ παραλυθέντα μόρια ἢ συσπᾶται ἢ χαλαῖται.*

σ. 69, 21-25: *περὶ δορυκνίου. τὸ πότημα λευκὸν ἐστὶ καὶ γλυκύ· τοῖς δὲ λαμβάνουσιν εὐθὺς παρακολουθεῖ ἄση, ὑπτιασμός, ἀπορία, δηγμός, ἀλγημα στομάχου, λυγμός, καρδιωγμός, στρόφος εἰλεώδης, ἔμετος μετὰ ττοῦτ αἵματος, καὶ διὰ κοιλίας μυξώδη καὶ τηνεσμώδης ἐπίτασις.*

Σὲ περίπτωσι πόσεως δορυκνίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα συμπτώματα, παρατηρεῖται καὶ ἔμετος, στὸν ὁποῖο περιέχεται αἷμα· συμβαίνει δηλαδὴ ταυτόχρονα μὲ τὸν ἔμετο καὶ ἀναγωγὴ αἵματος. Τὴν ἀπλούστερη ἐπέμβασι γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ χωρίου ἀποτελεῖ ὁ ὀβελισμὸς τοῦ ἄρθρου τοῦ:

ἔμετος μετὰ {τοῦ} αἵματος.

Μιὰ δευτέρη συνθετότερη διορθωτικὴ πρότασι, ἢ ὁποῖα ὅμως ὑποστηρίζεται ἀπὸ δύο παράλληλα χωρία, εἶναι ἢ ἀκόλουθη:

... *ἔμετος μετὰ {τοῦ} αἵματος (ἀναγωγῆς).*

Βλ. καὶ [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 6: *δορυκνίου δὲ ποθέντος, ὃ ἔνιοι στρύχνον μανικὸν ἐκάλεσαν, παρακολουθεῖ ὥσπερ γάλακτος ποιότης ἐν τῇ γεύσει,*

και λυγμοί συνεχεῖς, γλώττης τε ὑγρότης, και αἵματος ἀναγωγῇ ἀθρόα = Παῦλ. Αἰγν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 50 [CMG IX/2, σ. 35, 24-26].

σ. 69, 30-34: *περὶ ἰξίας. τοῖς τὸν ἰξίαν λαβοῦσι τὰ αὐτὰ παρακο-
λουθεῖ και τοῖς τὸν χαμαιλέοντα· περισσότεραι δὲ λεκίθους ῥῶν ἐμφορεῖς
ἀποκρίσεις. ἔστι δὲ βοτάνη ἢ μὲν λευκή, ἢ δὲ μέλαινα. λέγεται δὲ ὠκι-
μοειδὲς διὰ τὴν πρὸς τὴν ὀσμὴν ἐμφέρειαν.*

Ἡ αἰτιατική τὸν ἰξίαν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ τὴν ἰξίαν· ἐξ ἄλλου ἢ ἴδια ἢ ἐκδότρια, στὸν τίτλο τοῦ κεφαλαίου ἐκδίδει τὸ οὐσιαστικὸ ὡς θηλυκό (και ἐντελῶς ἀκατανόητα στὴν ἐξεταζόμενη φράση, τὴν πρώτη τοῦ ἴδιου κεφαλαίου, τὸ ἐκλαμβάνει ὡς ἀρσενικό).⁵⁹

Βλ. και Θεόφρ., Φυτ. ἱστ. 3, 7, 6: *ὡσαύτως δὲ και ἡ ἰξία* (συνολικὰ δέ-
κα τέσσερις φορές): *Εὐτεχν. σοφ., Παράφρ. εἰς Νικάνδρ. Ἄλεξ., Πίναξ:
Περὶ ἰξίας, και ἐνότ. 270-311: Μὴ μὲν οὖν ποτέ σε τῆς ἰξίας τὸ δολερὸν
{ποτε} ὄλως διαλάθῃ ποτόν, και λίγο παρακάτω, στὴν ἴδια ἐνότ.: Θερα-
πευθεῖ μὲντ' ἂν ὁ βλαβεῖς ὑπὸ τῆς ἰξίας· Σχόλ. εἰς Νικάνδρ. Ἄλεξ. 279b
1: ἡ ἰξία γένος ἐστὶ τῆς σίλφης ... ποθεν δὲ τὸ φάρμακο τοῦτο· Γαλην., Π.
ἀντιδ. 2, 7 [XIV 140, 15-141, 3 K.]: Πρὸς ἰξίαν. Τοῖς δὲ τὴν ἰξίαν
πεπωκόσι ...*⁶⁰

σ. 70, 23-24: *τὸ δὲ δραστικὸν αὐτοῦ (... ἀντιπαθὲς οἶνος ἄκρατος
πολὺς πινόμενος και ἐμούμενος.*

Στὸ χωρίο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει κανένα χάσμα, ἀφοῦ οὔτε στὸ νόημα οὔτε στὴ σύνταξη ἐντοπίζεται κάποιο πρόβλημα· ἢ μετάφραση τοῦ χω-
ρίου εἶναι ἢ ἀκόλουθη: «ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἰδιαίτερα ἀντιπαθὲς πρὸς αὐτόν
[sc. τὸν σμίλακα] εἶναι ὁ ἄκρατος οἶνος ποῦ πίνεται σὲ μεγάλες ποσότη-
τες και ἐξεμεῖται».

Ἄρα τὸ χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ:

*τὸ δὲ δραστικὸν αὐτοῦ ἀντιπαθὲς οἶνος ἄκρατος πολὺς πινόμενος
και ἐμούμενος.*

59. Ὁ Rohde ἐπισημαίνει τὴν ἐναλλαγή τοῦ γένους τοῦ ἐξεταζόμενου οὐσιαστικοῦ στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἄνωμόμου [Αἴλ. Προμώτος;], χωρὶς ὅμως νὰ κάνει κάποιο σχετικὸ σχόλιο· βλ. «Aelius Promotus», σ. 284 [= Rohde, *Kleine Schriften*, τ. 1, σ. 403].

60. Βλ. και Παῦλ. Αἰγν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 47 [CMG IX/2, σ. 34, 10 κ.έ.]: *Περὶ ἰξίας. Ἰξίας δὲ, ἢ τ ι ς και οὐλόφονον καλεῖται, ..., ὅπου τὸ δεύτερο ἰξίας* πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἰξία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ὑπαρξὴ στὰ λεξικά δύο χωριστῶν λημμάτων, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἰξία εἶναι φυτὸ ἀβλαβὲς και ὁ ἰξίας δηλητηριώδες, εἶναι μᾶλλον ἐσφαλμένη και ὀφείλεται στὸ ὅτι σὲ ἀρκετὰ χωρία δὲν εἶναι σαφὲς τὸ γένος τοῦ οὐσιαστικοῦ (π.χ. στὴν αἰτ. ἐνικοῦ, ὅταν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἄρθρο ἢ ἐπίθετο ἢ μετοχή)· ἡ σύγχυση αὐτὴ ἀποδεικνύεται και ἀπὸ τὸ ὅτι στὸ ἴδιο κείμενο (ἢ ἀκόμη και στὴν ἴδια περίοδο) συμβαίνει νὰ ἐντοπίζεται τὸ ἐν λόγω οὐσ. ὡς ἀρσενικό και ὡς θηλυκό.

Προβ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 1, 172 [CMG VIII/1, σ. 78, 17-18]: καὶ πρὸς πάντα τὰ κακοήθη ἔλκη δραστικῶς ἀνθίσταται· ὁ.π. 6, 7 [CMG VIII/1, σ. 135, 19]: τῶν δὲ δραστικωτέρων καθαρτηρίων εὐδοκιμεῖ· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 7, 3 [CMG IX/2, σ. 216, 27]: δραστικόν ἐστὶ βοήθημα· αὐτόθι [CMG IX/2, σ. 269, 14-15]: δραστικὸν ἰκανῶς φάρμακον εἰς ἅπαντα τὰ ροώδη παθήματα.

σ. 71, 25-27: θεραπεύεται δὲ σελίνῳ μετ' οἴνου παλαιοῦ· ἢ πέπερι μετ' οἴνου ἀκράτου λείον, ἢ ἀψινθίου μετὰ ἀκράτου, ἢ κινάμωνον σὺν ἀκράτῳ δίδου πιεῖν.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ γενικὴ ἀψινθίου πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αιτιατική, ἀψίνθιον· βλ. δίδου πιεῖν πέπερι ..., ἢ ἀψίνθιον ..., ἢ κινάμωνον ...

σ. 72, 8-10: εἶτα λαβὼν ῥάκος βραχὲν ἐλαίῳ θερμῷ τοῖς ἄκροις ἐπιτίθει τῇ ἐπὶ θερμῷ ἐλαίῳ† χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θερμῇ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἷμα.

Τὸ πρόβλημα τοῦ χωρίου δὲν ἐντοπίζεται στὰ σημεῖα ὅπου ἡ Ihm θέτει σταυρούς, οὔτε ἡ φράση ἢ ἐπὶ ἐλαίῳ θερμῷ εἶναι στὸ σύνολό της προβληματικὴ σὲ σχέση μὲ τὸ κείμενο στὸ ὁποῖο εἶναι ἐνταγμένη. Τὸ πρόβλημα σαφῶς περιορίζεται μεταξὺ τῶν λέξεων ἐπὶ καὶ θερμῷ, ὁπότε τὸ συζητούμενο χωρίο πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ:

ἐπιτίθει· ἢ ἐπὶ (...) θερμῷ ἐλαίῳ χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θερμῇ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἷμα

(δηλαδή: «(...) χαλάρωσε τὰ ἄκρα (τρίβοντας τα) μὲ ζεστὸ λάδι, μέχρις ὅτου μὲ τῇ θερμότητά του τὸ πηγμένο αἷμα διαλυθεῖ»).

Ἰδιαίτερα πιθανὸ ὅμως πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ τὸ ἐνδεχόμενον αὐτὸ τὸ προβληματικὸ ἐπὶ νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ διπλογραφία (ἀπὸ τὸ προηγούμενον ἐπιτίθει), ὁπότε μὲ τὸν ὀβελισμό του τὸ κείμενον ἀποκαθίσταται πλήρως:

ἐπιτίθει· ἢ {ἐπὶ } θερμῷ ἐλαίῳ χάλασον τὰ ἄκρα, ἕως ἂν τῇ θερμῇ ἀναλυθῇ τὸ πεπηγὸς αἷμα.

Υπὲρ τοῦ ὅτι μεταξὺ τοῦ ἐλαίῳ καὶ τοῦ χάλασον ... δὲν ὑφίσταται κανὸν εἶδους χάσμα συνηγορεῖ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀκόλουθων χωρίων, Γαλην., Θεραπ. μεθ. 12, 3 [X 822, 6-7 K.]: τεθλασμένης τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῷ πλήθει τῆς τρίψεως ἐλαίῳ χαλαστικῶ χρηστέον· ὁ.π. 14, 7 [X 964, 15-16 K.]: ὑπαλείφειν τὸ μόριον ἐλαίῳ χαλαστικῶ· γενικὰ γὰρ τὰ χαλαστικά βλ. ὁ.π. 13, 6 [X 894, 7-11 K.]: τηρικαῦτα γὰρ ἢ τῶν θερμαινόντων

μετρίως, ἃ δὴ καὶ χαλαστικὰ προσαγορεύομεν, ἀρμόττει χρήσις, ἅμα μὲν ἀραιουῖσα τὰ μεμυκῶτα τοῦ σώματος, ἅμα δὲ λεπτύνουσα τὸ φυσῶδες πνεῦμα καὶ διαφοροῦσα τὸ γεγεννημένον ἤδη τῆς φλεγμονῆς, κ.ἄ.

σ. 73, 9-10: τοῖς τοῦς μύκητας εἰληφόσι παρακολουθεῖ πνευμάτωσις, πόνος στομάχου, μικροψυχία, περίψυξις· εἶτα πνιγμός, οἷς δὲ ἔμετος καὶ διάρροια.

Πιθανότατα τὸ οἷς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ (ἐνί)οις, δηλαδή: «σ' αὐτοῦς ποὺ ἔχουν φάει μύκητες συμβαίνει δύσπνοια, πόνος τοῦ στομάχου, λιποθυμία, ψύξη (τοῦ σώματος) καὶ ἀκολούθως πνιγμός· σὲ κάποιους ὁμως (συμβαίνει) ἔμετος καὶ διάρροια».

Πρβ. σ. 51, 5-7: τοῖς τοίνυν ὑπὸ ἀσκαλαβώτου δηχθεῖσι παρακολουθεῖ ... οἴδησις, πελιότης, τισὶ δὲ καὶ νομῆ μετὰ ἐσχαρώσεως· σ. 53, 38-39: ἔτι τε καὶ τρόμος ἐν ὄλω τῷ σώματι καὶ ὠχρίασις καὶ ἀγρυπνία, τισὶ δὲ καὶ κνησμός. Ἀκόμη πρβ. Ἀέτ., Λόγ. ἰατρ. 13, 18 [σ. 272, 19-20 Ζερβός]: ἐξ οὗ [sc. τοῦ δῆγματος γένους ἀραχνῶν] ἐρύθημα καὶ δυσουρία παρακολουθεῖ, ἐνί ο τε δὲ καὶ πνιγμός· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 38 [CMG IX/2, σ. 30, 20-23]: Τοῖς δὲ τὸν χαμαιλέοντα τὸν μέλανα προσενηνεγμένοις ... εἶτα σπασμός ἐμπίπτει καὶ ἔμετοι φλεγματώδεις καὶ ἀφρώδεις, τισὶ δὲ καὶ λυγμός μετὰ ἀφωνίας καὶ προσώπου διαστροφῆ· Παῦλ. Νικ. 65 [σ. 145, 5-6 Ieraci Bio]: παρακολουθεῖ δὲ τοῖς τοιοῦτοις ποικίλη ἀπόκρισις ... ποτὲ καὶ ἀμφοτέρα ἀλγημάτων καὶ στρόφων, τισὶ καὶ πυρετοὶ παρακολουθοῦσιν, κ.ἄ.

σ. 73, 20-21: ὁ δὲ Ἐπαινέτης ταῦτα παραδίδωσι πρὸς μύκητας· νίτρον μετ' ὄξους κεκραμμένον καὶ χαλκοῦ ἄνθους μετὰ μελικράτου καὶ ἀναγκάζειν ἐμεῖν.

Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Ἐπαινέτης προτείνει δύο ἐμετικά φάρμακα, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνίσταται ἀπὸ νίτρο ἀναμειγμένο μὲ ξίδι, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀπὸ ἄνθος χαλκοῦ καὶ μελίκρατο. Συνεπῶς τὰ δύο ἐμετικά πρέπει νὰ διακριθοῦν μὲ κόμμα καὶ τὸ χαλκοῦ ἄνθους πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ χαλκοῦ ἄνθος· βλ. καὶ τὸ ἀμέσως προηγούμενο φάρμακο: νίτρον μετ' ὄξους ...

Γιὰ τὸ νίτρον μετ' ὄξους ὡς ἐμετικὸ σὲ περιπτώσεις δηλητηριάσεων βλ. Γαλην., Π. ἀντιδ. 2, 7 [XIV 140, 9-11 K.]: δοτέον δὲ ... καὶ νίτρον λεανθὲν μετ' ὄξους (μύκητες)· ἀκόμη Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 113 [III 84, 8-9 Wellmann]: καὶ πρὸς μύκητας σὺν ὄξυκράτῳ ποθὲν ἀρμόζει [sc. τὸ νίτρον]· πρβ. καὶ Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 55 [CMG IX/2, σ. 37, 19-21]: θαυμαστῶς δὲ ὠφελοῦνται [ὑῆ. οἱ λαβόντες μύκητας] κονίαν κληματίνην ἢ ἐξ ἀχραδίνων ξύλων μετ' ὄξυκράτου καὶ ἀλῶν ἢ νίτρον πιόντες.

Γιὰ τὸ χαλκοῦ ἄνθος ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἴδια χρῆση πρβ. [Διοσκουρ.], Π. δηλητ. 23: καὶ χαλκοῦ ἄνθος σὺν ὄξει (μύκητες)· Παῦλ. Αἰγιν., Ἐπιτ. ἰατρ. 5, 55 [CMG IX/2, σ. 37, 27]· Διοσκουρ., Π. ὕλ. ἰατρ. 5, 76 [III 46, 1-3 Wellmann]: κινεῖ δὲ [sc. ὁ κεκαυμένος χαλκός] καὶ ἐμέτους μετὰ ὑδρομέλιτος ποθεῖς.

σ. 77, 17-18: †τίνα† τοῖς βατράχους καταφαγοῦσι παρέπεται ἀνορεξία, στόματος ὄξυγρασμός, ...

Φυσικὰ τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα· ἀντίθετα πρέπει νὰ ἐκδοθεῖ χωρὶς τοὺς σταυροὺς καὶ μὲ ἄνω τελεία ὕστερα ἀπὸ τὸ παρέπεται:

τίνα τοῖς βατράχους καταφαγοῦσι παρέπεται· ἀνορεξία, ...

(δηλαδή: «ποιὰ εἶναι τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμφανίζονται σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν φάει βατράχους· ἀνορεξία, ...»).

σ. 77, 19-20: θεράπευε δὲ καὶ τούτους οἴνω. πότιζε δὲ τοῖς θερμαίνουσι πᾶσιν, ὅπῃ Κυρηναϊκῶ, σιλφίῳ, κυμίνῳ, πεπέρει καὶ τοῖς ἀνάλογον.

Τὸ ἀκατανόητο καὶ τοῖς ἀνάλογον πρέπει μὲ βάση τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς:

... πέπερει καὶ (πᾶν τοῖς τούτοις) ἀνάλογον.

(δηλαδή: «καὶ αὐτούς (sc. ὅσους ἔχουν φάει βατράχους) θεράπευέ τους μὲ οἶνον. Δίνε τους νὰ πιοῦν ὅλα ὅσα θερμαίνουν, (π.χ.) Κυρηναϊκὸ ὄπῳ, σίλφιο, πιπέρι καὶ κάθε τι ποὺ ἔχει ἀνάλογη δράση μὲ αὐτά»).

Πρβ. Γαλην., Τέχν. ἰατρ. 25 [I 373, 11-12 K.]: καὶ τούτοις ἀνάλογον ἐπὶ τῶν λοιπῶν τριῶν συζυγιῶν· Π. τῶν ἐν τοῖς συμπτ. αἰτ. 3, 12 [VII 268, 11-12 K.]: ἢ τῶν ἄλλων ὅσα τούτοις ἀνάλογόν ἐστιν· Π. κρίσ. 3, 4 [IX 723, 12-13 K.]: ὅσα τ' ἄλλα τούτοις ἀνάλογον εἰς τάχος κρίσεως συντελεῖ· Ὑπόμν. εἰς Ἱπποκρ. Π. φύσ. ἀνθρ. 26 [XV 73, 4 K. = CMG V/9/1, σ. 39, 12]: τὸ δὲ τούτοις ἀνάλογον· Ὅρειβ., Ἰατρ. συν. 48, 19 [CMG VI/2/1, σ. 271, 1]: ἀνάλογον δὲ τούτοις, κ.ἄ.

σ. 77, 33-35: θεράπευε δὲ καὶ τούτους πρῶτον ἐλεβόρῳ καθαίρων, ἢ σκαμωνία, ἢ γάλακτι βοεῖῳ, (ἢ) ἐψήσας μαλάχης κλάδους μετ' ἐλαίου, ἢ πίσσης ὑγρᾶς ὅσον (...) καταπιεῖν.

Πιθανότατα τὸ χάσμα ποὺ σημειώνει ἢ ἐκδότρια πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἐξῆς:

... ἢ πίσσης ὑγρᾶς ὅσον (ἔξεστι) καταπιεῖν

(δηλαδή: «... ἢ τόση ποσότητα ὑγρῆς πίσσας ὅσο μπορεῖ νὰ καταπιεῖ [ὁ ἄνθρωπος]»).

Προβ. Γαλην., Π. συνθ. φαρμ. τῶν κ. τόπ. 7, 1 [XIII 11, 13-14 K.]: ἢ τὸν Σκυβελίτην ἔξεστι πίνειν· ἀκόμη [Λουκιαν.], Χαρίδ. 25, 8: ὅσον ἔξεστι κάλλιστα κατασκευάζειν, καὶ Ἱππιατρ. (Hipp. Paris.) 921 [II 91, 17-18 Oder - Hoppe]: δίδου αὐτῷ πιεῖν θερμὸν ὕδωρ καὶ φαγεῖν ἀκέραιον, ὅσον δύναται τρώγειν.

Ἐν κατακλειδί πρέπει νὰ γίνουν καὶ δύο ἀκόμη παρατηρήσεις ποὺ ἀφοροῦν τῇ χρήσῃ τῶν κριτικῶν συμβόλων καὶ τὴν ἀντίστοιχη διατύπωση τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος:

σ. 49, 17: τροφαῖς δὲ χρηστέον δριμυτέραις, εὐαναδότοις ...

Τὸ εὐαναδότοις ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς ἐκδότριας ἀντὶ τοῦ λανθασμένου εὐαδότοις τοῦ κώδ. V (ἢ διόρθωση ἔγινε μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Φιλουμένου· βλ. κριτ. ὑπόμν.). Ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ δηλωθεῖ σαφῶς στὸ κείμενο ὡς ἐξῆς: εὐ(αν)αδότοις.

σ. 77, 9-15: ἢ ῥίζας καλάμων λιμνίων, ὅπου αὐτοὶ οἱ φρῶνοι νέμονται, κόψας μετ' οἴνου δίδου πιεῖν, (ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν.) ἢ θαλασσίας χελώνης αἶμα μετὰ πιτύας λαγωῦ καὶ κυμίνου δίδου μετ' οἴνου. πειρῶ δὲ γυμνάζειν αὐτὸν ἐπιμελῶς καὶ τρίψεσι καὶ περιπάτοις ἄσιτον ὄντα ἐκάστης ἡμέρας. γίνεται δὲ ἔργον σφοδρότατον βοήθημα. {ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν.}

Ἡ ἐκδότρια, μὲ βάση τὸ ἀντίστοιχο κείμενο τοῦ Ἀετίου, μεταφέρει τὴν φράση ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς παραγράφου μετὰ τὴν φράση κόψας μετ' οἴνου δίδου πιεῖν. θέτοντάς τὴν σὲ γωνιώδεις ἀγκύλες σὰν νὰ πρόκειται γιὰ προσθήκη, καὶ ἀκόμη, ἐνῶ μεταφέρει τὴν ἐν λόγῳ φράση, ταυτόχρονα τὴ διατηρεῖ καὶ στὸ σημεῖο, ὅπου προφανῶς ἀντιγράφηκε ἀπὸ λάθος, καὶ τὴν ὀβελίζει. Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα σημειώνει, ἐντελῶς ἀδόκιμα, γιὰ τὴ μεταφερόμενη φράση: «10 ἢ ... πιεῖν huc transposui, cf. Aet.», καὶ γιὰ τὴν ἴδια φράση ὡς ὀβελιζόμενη: «10 ἢ ... πιεῖν hinc transposui, cf. Aet.».

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο δηλώνει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου ἢ ἐκδότρια σίγουρα δὲν εἶναι ὁ ὀρθότερος, ἀφοῦ ἡ φράση ἢ τὴν ἐκεῖ φυομένην κύπειρον ὁμοίως μετ' οἴνου δίδου πιεῖν μεταφερόμενη στὴ σωστὴ θέση τῆς, δὲν ἀπαιτεῖται νὰ τεθεῖ ἀνάμεσα στὰ σύμβολα τῆς προσθήκης, ἀλλὰ οὔτε καὶ ταυτόχρονα νὰ διατηρηθεῖ στὴ λανθασμένη θέση καὶ νὰ ὀβελισθεῖ. Ἀντίθετα, ἡ φράση αὐτὴ πρέπει νὰ μεταφερθεῖ, ἐκεῖ ὅπου

κρίνεται ὅτι εἶναι ἡ ὀρθὴ θέση τῆς χωρὶς κανένα κριτικὸ σύμβολο, νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνεται στὴ λανθασμένη θέση, καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα νὰ σημειωθεῖ: «ἦ ... πιεῖν haec verba, post σφοδρότατον βοήθημα tradita, huc transportavi coll. Aetio». ⁶¹

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ χωρίο, σ. 67, 5 κ.έ. ⁶²

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΔΗΜ. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

---

61. Βλ. ὅμως M. L. West, *Κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ τεχνικὴ τῶν ἐκδόσεων*, Ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἑλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, μτφρ. Γ. Μ. Παράσογλου, Ἀθήνα 1989, σσ. 110-111.

62. Ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ Εὐρετηρίου σημειῶνω ἐδῶ μόνο μερικά· πρέπει λοιπὸν τὸ λ. «Ἀντίγονος» νὰ χωριστεῖ σὲ δύο ξεχωριστὰ λήμματα: «Ἀντίγονος βασιλεὺς 66, 21» καὶ «Ἀντίγονος Νικαεὺς 67, 5»· νὰ προστεθεῖ στὴν οἰκεία θέση τὸ λ. «Δημόκριτος 57, 22»· τὸ λ. «ἀκόνιτον» νὰ προταχθεῖ τοῦ λ. «ἀκοντίτης»· νὰ προστεθεῖ στὴν οἰκεία θέση τὸ λ. «μοτὸς 62, 10», κ.ἄ. Ἐπίσης πρέπει νὰ διορθωθοῦν τὰ λήμματα, ἄλα(ς), ἰξία(ς), περισσοσαρκισμὸς κ.ἄ.

νη Τῶσαις καθίσταται ἀληθῶς πρὸς ἑρπητας: πρὸς
 ἐρπητας φησὶ καὶ αὐτῶν σκορῶν καὶ βουβωνίαν
 αὐτῶν ἀφ' ἧν καὶ κατὰ χεῖρας ἐπὶ καὶ ἀπλάσσει.
 ἀγ. σὸν τὰ φύλλοις ἐφθίει δὲ οἴμου: κερύτο δὲ κερ
 σίνου ἕξαιτοῖς σκορῶν καὶ βουβωνίαν καὶ οἴμου καὶ μίξ
 χεῖρας σαθροῖς καὶ οἴμοις φανερῶν ἐφθίει
 ἀγ. μέλι οὗ καὶ πλάσσει: ἀρτὸν ὑπὸ βρωμαστῶν.
 ἀγ. Κορεάν καὶ ἰδουλεῖας ἀνὰ ἀμφοτέρωθεν
 ἀγ. χεῖρας ἢ κερύτω ἢ βρωμαστῶν: ἀρτὸν ὑπὸ βρωμαστῶν
 ἀγ. μέλι οὗ: σιδίαν γλυκεροῖς καὶ κερύτω καὶ αἴμα
 ἀγ. στατοκλίμα ἐλάτου μωσίνου τοῦ ἀρτῶν: πρὸς τὴν ἐνθά
 ρεῖται ὀπίσσω: ληθρα γιθαροῦ καὶ κερύτω
 ἀγ. γήου καὶ κερύτω καὶ βρωμαστῶν καὶ οἴμου
 ἀγ. ἕκαστου ἐλάτου τοῦ ἀρτῶν: ἕκαστου καὶ κερύτω
 τὴν τρωμαστῶν ἢ οἴμου καὶ βρωμαστῶν: σέλιον καὶ οἴμου
 κερύτω καὶ οἴμου καὶ βρωμαστῶν καὶ οἴμου καὶ κερύτω
 διὰ ἀνὰ χεῖρας ἀρτῶν: πρὸς ἑρπητας: θεῖου καὶ οἴμου
 ἀγ. φημιθίου ἢ βρωμαστῶν καὶ οἴμου καὶ βρωμαστῶν καὶ οἴμου
 νη πρὸς ἑρπητας: κερύτω καὶ βρωμαστῶν καὶ οἴμου καὶ κερύτω
 πλάσσει οὗ καὶ κερύτω καὶ βρωμαστῶν καὶ οἴμου καὶ κερύτω
 ἐρπητας.

Εἰκ. 1. Κώδικας Marcianus Ven. graec. 295 [= coll. 729] (14ος αἰ.), φ. 234ν, στίχ. 1 κ.έ.: νη (in marg.) πρὸς ἑρπητας.

ζεταίροσάτον· καὶ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆσ βατουροσάτον· λαβὼν
 ῥολλὰ τῆσ τῆσ βατουροσάτον· ἀκαλλιτέφυλλα κλαυστικὸς οὐκ ἔστι
 κενδρῆμα· καὶ τῆσ οὐρῆσ ἐμφάτων οἴνου τερεσά καὶ σφυγμοῦ ἔσβ
 εἶτα ἐμφάτων τῆσ δὲ ἐμφρεχθεσ ἀκνῆρεσ θ· καὶ ἀπὸ πασθε, εἰβὰ
 λεμέλιτος ἔσβ· ἰτῶνικόν· καὶ φύλλα καινῶρο σάχουσε ἀγά· κῶ σῶ
 κ· τῶν τῶν κῶσ τριῶν σῶ τῶ μελιτι· καὶ σῶν ἀκνῆρεσ τῶ οἴνῳ
 ἀπὸ θουβῆ ἀγείω· τούτου σῶ φῶ καὶ τῶ σῶ ἀπὸ κωσσυμενοσ καὶ ἀ
 τῶσιν, ἐπιτῶ δῶσ· καὶ τοῖσ σῶσ ἔσβ κλυομένοισ καὶ δὲ δφορου
 μένοισ ὡσ τῶσ τῶν ὑπαίοντων πῶσ χουσι κῶ τῆσ ἀπὸ θερμότησ
 οἶσ ἀλῶται πρὸσ μῶσ ἔσβ τῆσ τροφῆσ· πυκνοῖ δὲ τῶ σῶματι εἶδ
 φροσ· καὶ τῶν ἐν τῶ σῶσ· καὶ τοῖσ δὲ ἀφῶρομένοισ τῶ σῶσ τῶσ ἀ
 ριζοσφῶ θῆμα· καὶ τοῖσ δὲ ὀστέροισ τῶ σῶσ βῆν καὶ δὲ δφορομένοισ
 γῶσιν· ἐσὶ δὲ καὶ ὀσῶν τῶν τῶ σῶσ· μετὰ τροφῆσ ἀπὸ κλυρο
 μένον· πυκνοῖ δὲ καὶ δρεμῶ τῶ σῶσ καὶ εὔσ δῶσ τῶ σῶσ· Κυδω
 κῶ τοσ κευδῶσ· Μηλοκυδωνίωσ τῶ σῶσ ἔσβ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 τῶσ κενδρῆμα· οἴνου ἔσβ· τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 κροῦ ἐπὶ βῶσιν· καὶ δὲ ὑλῆσ ἀπὸ κλυροσ· καὶ σῶσ μεξοσ τῶ μελιτι
 προχῶσ θῶσ· χρῶ τούτο· τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 ζομένωσ καὶ δὲ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 ὡσ φῶσ· Περὶ τῶν ἰωβόλων θηρίων καὶ ποῖουσ τοῖουσ πῶσ
 φυλακτέον· πρὸσ θῶσ βουλόμένοσ καὶ πῶσ τῶν ἰωβόλων θηρίων
 λόσιν, ἀναγκαῖον τῶ σῶσ μὲν μικρὰ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 συμβῶσ δὲ πρὸσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 καὶ ὀπῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 ὑπὸ τῶ δένδρῶ· καὶ μῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 κυπὸρί τῶσ· καὶ κῶ τῶσ· σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 καὶ σῶσ τῶσ· καὶ σῶσ τῶσ καὶ ἔσβ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 ρημένοισ δὲ τῶσ· ἐσὶ δὲ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 οἶσ κῶ τῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ
 καὶ τῶ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ τῶ σῶσ

Εἰκ. 2. Κώδικας Vaticanus graec. 299 (τέλη 14ου αἰ.), φ. 273r, στίχ. 20 κ.έ.: Ἡ ἀρχὴ τῆσ ἐνότητασ ποὺ ἀφορᾷ τὰ ἰωβόλα ζῶα (Περί τῶν ἰωβόλων θηρίων καὶ ποῖουσ τοῖουσ παραφυλακτέον).

καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν κέλευσεν· ἄλλο μὲν τὸν μῆλον καὶ ὄξυλον
 λυόμενος· φονεύει· ἢ τράγην σὺν ἀβροτόνῳ καὶ ὄξει, ἀναερούσι
 κόρησιν· πρὸς ἡλίας· ἢ ἡλίας δὲ μαρῆ, τὴν μῆλον σπέρμα σὺν κυμα
 κωμῆματι ἀποζέσθαι, ἐπὶ ῥαίει τοιοῦτον· ἄλλο· ὕσκιον καὶ σι
 κκου ἀγέρον συνεικάζει ὕδατι, ραίνει τοιοῦτον· ἄλλο· ῥοδάκην
 φύλλα ἀποζέσθαι θλαστίῳ ὕδατι, ὁμοίως ραίνει τοιοῦτον· πρὸς
 μίαν· μίαν ἀποκτείνει, ὃς σενικονεῦμα λελίθει θένει μὲν ὕδρομε
 λιτος· καὶ ἀποτείνει σὺν πλάτῃ σκευῆ καὶ ἐδθεν· ὁ σαρῆ ἀποτείνονται
 ἀνίσκουσι· τιμὴν δὲ τὴν ὕδρομελιτος γαλακτιοῦσιν· ἄλλο· ἄλλο
 βορονηλὴν λήσθαι, γαλακτι πρὸς τίθει· ἄλλο· σαρῆ ἀρχιμύδα
 ὕδρομελιτος πρὸς τίθει· πρὸς κύνω πρὸς· κυτρίαν σφαιρίαν
 ἢ σαρῆ μίαν· ἐπιβαλὼν σὺν πλείοσιν ἀνθραξίν· ὡς ἀπὸ πλείονα
 γενέσθαι· ἄλλο· βόλβιθον βοσῆ ἀγελάδας, ὑπὸ καυσοῦ μίαν σῶτον ὄξει
 καὶ ἰώξαι· ἄλλο κλυτικόν· λαβὼν τρεῖς χύτρας, ἐμπησαι κύνω,
 καὶ τὰς σαρῆ δα· ἀποτείνονται τὰ τὸ πλάγιον· μὴ μόνον δὲ ἐπιμύδα
 τούτο ποίει· οὐ γὰρ εἰσέρχονται· ἄλλο· λαβὼν σαρῆ ὄξει ἀποζέσθαι,
 κρέμα σῶτον τοιοῦτον· ἢ πρὸς κεφάλην· καὶ πᾶν τὰς ἐλευθερώσεται
 τοῖς σὺν τῷ οἴκῳ· ἄλλο· χύτραν πολλοῦτον πᾶν κατὰ σκευῆσδε καὶ
 ἐμβαλὼν λύχρον λαύρασ ἀνὰ πτόντ, ἐπιτίθει κατὰ τοῦ τὸ χύτραν·
 καὶ τὰ κεφάλην ἀποκτείνονται τὸν λύχρον· καὶ τὰ τὰς ἐκείναι ἀναρῶν τ,
 φλέγονται τὰ σπέρμασδε· ἄλλο· πρὶς μακροῦ καὶ πύξον σὺν
 χαλκῶν θημῆσδε, θυμῆσδε· ἄλλο· ἀλόνην καὶ χαλκῶν θημῆσδε
 καὶ ἀποβάνονται· ἄλλο· ἀλόνην θημῆσδε ἐλαίῳ ἀποζέσθαι καὶ ἰώξαι
 καὶ οὐχ ἴσθαι τῶν· ἢ ἐλαίον ῥαφάνιον· — Περὶ δηλητηρίων
 καὶ θανάσιμων φαρμάκων διὰ διαφορῶν· Τὰ δηλητηρία φθοροποιὰ
 τὰ ἐφ' ἡμῶν· καὶ τοῖς ἀνιέναι πολεμισσόμενοι διὰ φέρονσι δὲ ἀλλήλων
 πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὴν ποσότητά· καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας·
 καὶ τὸν τρόπον τῆς σαρῆσδε τὰ σκευῆσδε· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν εἶναι, σὺν κάρποισ
 αἰσμηλοῦσιν ἀρδίον· τὰ δὲ, σὺν σπέρμασιν, ὡς ὕσκιον· σαρῆσδε
 δὲ σὺν ὄξει, ὡς κύνωσιν· τὰ δὲ σὺν ἰώξαισδε ὡς ἀκόνιτα· τὰ δὲ σὺ

Εἰκ. 3. Κώδικας Vaticanus graec. 299 (τέλη 14ου αἰ.), φ. 484v, στίχ. 24 κ.ε.: Ἡ ἀρχὴ
 τῆς ἐνότητος ποῦ ἀφορᾷ τὰ δηλητήρια (Περὶ δηλητηρίων καὶ θανασίμων φαρμά-
 κων διαφορῶν).

ὑποφωμα ἄξενος ἢ ἐκ πηξέονων ποιήσαι, εὐδὲ ἔχει εἰδούλην
 κύκλω περιβόλι· καὶ ἀποζέσσει δὲ τὸ δὲ αὐτῶν τῶν βότων τῶν
 τιβιάδος· ἡ γὰρ ἐστὶν ἰσχυρὰ ἄπασαν διὰ λαβοῖ τι ἀποκεκρυμμένον
 ἐν αὐταῖς τῶν θηρίων· ἄνυμ αὖ μὲν τὰ ἀποτρεπτικὰ ἰοβόλων·
 πρὸς δὲ τὰ ἀποδιώξαι τὰ ἰοβόλα θηρία, θυμὸν δὲ σὺν γὰρ τῶν χιθῶν
 ἢ ἐλάφου κέρως ἢ αἰγῶν κέρως ἢ ὄπλων ἢ καὶ τριχῶν ἢ καὶ
 χρυσορίζων· σὺν κάρδων μίξας δὲ σὺν κμελάνθω ἢ πρίσκα κέλυ^{ου}
 ἢ θείον ἢ δὲ σφάλτον ἢ χαλβάνω ἢ δὲ φινίλλος καὶ καὶ χρυσορίζων
 καὶ κέρως ἐλάφου καὶ κμελάνθω σὺν μίξας, ποιεῖ τροχίσκου
 καὶ ἔχει τῆς τῆς χρίδος· καὶ θυμὸν δὲ ἀποβρῆξας ἐλαίῳ κτάνε^α
 τοῦ οἴκου· ἐν δὲ ὑπαθρος ἢ σὺν μίξω τῆς κλίμης· ἄλλο·
 χαλβάνω· γέλατος ἰχθυέμου σὺν τῆς δὲ θυμὸν δὲ σὺν· ἄλλο· γῆρας
 ἀσπίδος βρῆξας εἰς ἐλαίον θυμὸν δὲ σὺν τῶν φασεῶν· καὶ εὐθὺς
 ἀποχωρήσουσιν· ἄλλο· χαλβάνω σὺν δαράχης γέλατος αἰγῶν
 βουτύρου μίξας θυμὸν δὲ σὺν· τοῦτο μὲν τὰ ἀσπίδας καὶ σκορπίους καὶ τῶν
 ἑρπετῶν, ὅθεν οἱ κτὲρ ἀπὸ λαύρας· ἢ δὲ τοῦ κροκόδλου κόπρος θυ
 μωμένη, ὅθεν οἱ κτὲρ τῶν φασεῶν τῶν θηρίων· ἄλλο· δὲ κτάνε^α
 μίξας κρητικῶν· καὶ ἔχει ἐν τῶν οἴκω· καὶ ἡ σφαιρὴ τις δὲ σὺν σὰ ἐν τῶ
 οἴκω τὸ αὐτὸ ποιεῖ· ἄλλο· πύρεθρον χαλβάνω κέρως ἐλάφω
 ἰσομίξας, ποιήσουν τροχίσκου· καὶ βρῆξας ἐλαίῳ θυμὸν δὲ σὺν· καὶ
 τὸ δὲ μίξας τῆς ἐλάφου ὁμοίως ποιεῖ· καὶ ποῖ δὲ δόξιος ἐλάφου
 ἐν τῆ θύρᾳ ἡλούμενος, πᾶν τὰ τὰ ἰοβόλα ἐκδιώκει· πηρώσκει μὲν γὰρ,
 ὅτι τὸ μίξας δὲ σὺν κέρως τῆς ἐλάφου ἐκδιώκει· γὰρ δὲ ἀριστερόν,
 ἐφέλιμα· συγκρίσει τὰ προφυλακτικά· καλλύθη καὶ ἡ τῆ
 συγκρίσει τῶν κρητικῶν· μὲν γὰρ τοῖς ἐν ὑποπόσιος ῥήσιος ἀπολεούσης
 ἢ καὶ ἰσχυροῦσιν κέρως οὐ χαλβάνω κέρως, ἀποσφῆσιν ἐλαίῳ κτάνε^α
 ῥωτάτων καὶ πλάγφον· ἢ αὐτὸ ἐμβαλῶν ἐν ἐλαίῳ· ἐπί δὲ τῆς χρίδος
 ἐπὶ ἐλάφου· ὡσαύτως καὶ ἀρκενθίδας ἐν ἐλαίῳ ἐμβαλῶν ῥω· ἢ κό
 νιζων ἢ πένκε δάνον· ἢ σίλφιον· ἢ δάσκου κέρως· ἢ κμελάνθω
 ἢ δὲ βροτανόν· ἢ δὲ σφάλτον· ἢ χαλβάνω· ἢ ὅπου τευκε δάνου· ἢ μὲν

Εἰχ. 4. Κώδικας Vaticanus graec. 299 (τέλη 14ου αἰ.), φ. 474r, στίχ. 1-2 (τὸ χωρίο, σ. 44, 6-7 lhm).

